

Vâlîdebağ ile Bağ Kurmak

VALİDEBAĞ KONUSU'NUN EKOLOJİK VE SOSYAL HAFIZASININ KORUNMASI PROJESİ

Validebağ ile Bağ Kurmak Rehberi

Mayıs, 2022

Bu yayın Türkiye Fransız Elçiliği'nin mali desteği ile üretilmiştir.

Bu yayının içeriğinden sadece Kozalak Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Fransız Elçiliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

This publishing has been produced with the financial assistance of French Embassy in Turkey.

The content of this publishing is the sole responsibility of Kozalak Derneği and can in no way be taken to reflect the views of French Embassy.

Vâlidebağ ile bağ
kurmak,
bağ kurduğumuz
Vâlidebağ'ı
tanımak

*Her şey birbirine bağlıdır**

İstanbul'da sıradan bir gün içerisinde; bir yerlere yetişme telaşıyla kalabalıklar arasında kendine yer açarken, E-5'te hele de yağmurlu bir günde araç camından sonsuz bulanık kırmızı farları seyrederken, koca koca sohbetlere yer açan balkonlu evler yerini en yükseğe ulaşma gayesiyle uzanan gökdelenlere bırakırken hayat çok da kolay olmayabiliyor. Böyle zamanlarda yolunuz ağaçların hışırdadığı, kuş seslerinin birbirine karıştığı parklardan geçtiğinde ne hissediyorsunuz? Doğa ile bir aradalığı fark etmek sizi bulunduğunuz an'a geri getiren, keşmekeşten kurtarıp tazeleyen bir etkiye sahip olabilir. Hele de yolunuz Üsküdar Kadıköy arasında uzun zamandır ikâmet ettiği yerini benimsemiş, usul usul habitatını kurmuş Vâlidebağ Korusuna düşmüşse, değmeyin keyfinize!

Kent ekosistemi içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan Vâlidebağ Korusu kentteki diğer pek çok yeşil alanın aksine hâlen kendine has yarı doğal yapısını koruyor. İnsanlar için dizayn edilmiş, ehlileştirilmiş bir alan olmanın ötesinde Vâlidebağ herkes, tüm canlılar için. Göçmen kuşların önemli bir durağı ama aynı zamanda yaz kış konaklayan kuşların da yuvası. Sadece kuşlar değil küçük memeliler, sürüngener, böcekler, mantarlar, otsu bitkiler, ağaçlar ve bir de tabii toprağın altında göremediğimiz mikroorganizmalar. İnsanlar ve onların eşlikçileri olan hayvanlar. Korunun patikalarını özellikle de toprağın nemli olduğu bir gün takip ettiğinizde görebilirsiniz; nasıl da hep beraber yaşabildiğimizi.

Vâlidebağ Korusunun bu şekilde doğallığını koruyor olması uzun yıllara dayanan ve hâlen devam eden bir mücadelenin sonucu. Doğayı bir metâ olarak değerlendiren insan odaklı (neoliberal) bakış açımız, yeşil alanların maksimum ekonomik fayda getirecek şekilde tasarlanmasını talep ediyor. Kentteki agresif büyüme hırsından pek çok kamusal alan nasibi almışken Vâlidebağ Korusu gibi doğal alanlar da birçok plan dâhilinde müdahale alanları olarak görülüyor. Oysa kentte yaşayan tüm yurttaşlar için böylesi alanların ne kadar değerli ve korunması gereken hassas alanlar olduğunun farkındayız. Bu farkındalığı kendi üslubumuz ile bir rehber eşliğinde sizlere aktarmak istedik.

Sayfaları arasında dolaştığınız bu rehberi oluştururken hafıza temel aldığımız kavramlardan biri oldu. Kişisel, toplumsal ve kültürel pek çok kademedede hatırladıklarımız ile şimdiye ve geleceğe dair bir anlam çizeriz. Bu anlam ile birlikte hafıza insan ve insanla ilişkin her şeyin varoluşunu sürdürebilmesi için gerekli olan zihinsel eylem olarak tanımlanmıştır. Hatırladıklarımızın bizi şekillendireceğine inanarak Vâlîdebağ'ı ekolojik, toplumsal ve kültürel hafıza başlıkları altında ele alacağız. Ayrı ayrı başlıklar altında ele aldığımız her konunun birbiriyle bağlı olduğunu, dolayısıyla her bir parçanın bütünü anlamak konusunda bir ara basamak olduğunu belirtmek isteriz.

Bu rehberin size Vâlîdebağ'ı anlamak ve keşfetmek konusunda ilham vermesini, neden ve nasıl koruyabiliriz konusunda teşvik etmesini, İstanbul'un diğer kuru ve parklarına da benzer bir gözle bakabilmeniz için motivasyon sağlamasını temenni ediyoruz.

Kültürel Hâfıza

**hiçbir şey sonsuz değildir*

Yakın zamanlarda Vâlidebağ Korusu'nu ziyaret ettiniz mi? Korunun birden fazla girişi vardır, siz yolunuzu Tophanelioğlu Caddesi'nden düşürdüğünüz zaman ilk girişte sizi **Av Köşkü** karşılar ve köşkün önünde Vâlidebağ'ı savunmak için bir araya gelen insanları görürsünüz. Nöbetteler. Ve adımlarınız hangi yönü takip ederse etsin sizi bazı uzun patikalar karşılayacak, patikaların sağında

solunda ise gökyüzüne uzanan ağaçlar ya da birbiriyle sarmaş dolaş olan ağaççıklar göreceksiniz. Hele de baharda nefis bir koku eşlik eder size. Doğa uyanıyor. Peki, doğa ne kadar zamandır buradaydı? İş çıkışı günün stresinden kaçmak, belki de biraz zihnini boşaltmak için yürüyüşe geldiğiniz bu koruda öncesinde kimler ne için vardı? dile Sultan Kasrı bir ipucu olabilir elbette, Av Köşkü ise bariz bir ipucu.

Mesele şu ki insandan ârî bir şekilde yüzlerce, binlerce yıldır varlığını devam ettirmiş bu alan, sadece 200 yılı aşkın bir süredir insan faaliyetlerinin faâl bir parçası olarak hayatımızda. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı içerisinde yoğun bir şekilde göz önünde olmaya başlayan Vâlidebağ Korusu'nun o günden bugüne değişen koşullarla birlikte farklı sebeplerle kullanıldığını biliyoruz. Ve diyebiliriz ki; **"Hiçbir şey sonsuz değildir."** Vâlidebağ Korusu'nun mekânsal kullanımındaki değişim ve dönüşümler bu durumun iyi bir örneğidir. **Mekân kullanımı;** aynı zamanda doğa ile nasıl ilişki kurduğumuzun, ona nasıl baktığımızın da bir tezâhürüdür. Doğal ya da değil mekânları, ezeli ve ebedî biçimler olarak değil de tarihsel ve dinamik oluşumlar olarak kavramak; farklı dönemlerin politikalarını, ekonomik koşullarını ve kültürel pratiklerini anlamak için önemli bir araçtır. Bu bölümde sizlere Vâlidebağ'ın kültürel mirasını üç dönemlendirme üzerinden ve **kültür-doğa-mekân-toplum ilişkilerini** bir arada tutarak aktarmak,- bir nevi sizlere **Vâlidebağ Korusu'nun kültürel ekolojisini** sunmak istiyoruz.

1. İmparatorluğun Meyve Bahçeleri

Şimdi bildiğimiz ve tanıdığımız İstanbul'a gözlerimizi kapatıp yaklaşık 300 sene öncesi ni düşünelim. Vâlidebağ Korusu olarak bahsettiğimiz alan, esas olarak Çamlıca tepesi ve civarındaki yeşil alanın bir parçası olarak uzanıyor Üsküdar eteklerinde. Herhangi bir şekilde yapılaşmamış, şimdilerde sadece adı kalmış derelerin gürül gürül aktığı, ceylanların, tilkilerin, kuşların ve diğer pek çoğunun bir arada yaşadığı bir alandan bahsediyoruz. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde bu alan, saray ve çevresinin av gezintileri için kullanılmaya başlıyor. **III. Selim** zamanında (1789-1807) başlayan bu ilgi, ava düşkünlüğü ile bilinen **II. Mahmud** zamanında (1808-1839) zirveye çıkıyor. Osmanlı padişahlarının Çamlıca civarını sık sık ziyaret etmeye başlaması beraberinde saraylıların da bu bölgeye gelişini hızlandırıyor. İstanbul'un kalburüstü olarak ifade edebileceğimiz insanların 'İstanbul'dan' uzaklaşmak, dinlenmek, keyifli vakit geçirmek adına husûsî olarak yaptırdıkları av ve bağ köşkleri ve sayfiye alanları bir bir çoğalmaya başlıyor Çamlıca tepesi ve civarında. Bunların bir kısmı bugün de İstanbul'un önemli tarihi yapıları ve kültürel mirası olarak bizimle yaşamaya devam ediyor.

Avcılık faaliyetleri, kurulan bağlar ve meyve bahçeleri ile **yabandan pastoral olana bir geçiş** yaşandığını belirtebiliriz. Bugün olduğu gibi geçmişte de doğayı insan için, insan yararına kullandığımız, şekillendirdiğimiz bir gerçek. İlerleyen kısımlarda göreceğimiz üzere bu kullanma durumu; dönemin politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel bakış açıları ile doğrudan ilgili bir şekilde karşımıza çıkıyor.

Türk Dil Kurumuna göre **yaban** yerleşim bölgeleri dışı, insan bulunmayan yer olarak tanımlanıyor. **Pastoral** ise Oxford Sözlüğü'nün ifadesiyle kır yaşamının özellikle romantik bir şekilde tasvir edilmesi olarak belirtiliyor. Yaban, insan elinin değmediği, herhangi bir müdahalede bulunmadığı, kendi halinde olan doğanın 'saf' bir tasviri ise pastoral de bu doğanın insanın bakış açısıyla, yaşam tarzıyla düzenlenmiş halidir yorumunu yapabiliriz.

İmparatorluk dönemi içerisinde Av Köşkünden, dile Sultan Kasrı'na, İmam Derviş Efendi'den Altunizade ailesine pek çok bağlamda kullanım hikâyesini ele alabileceğimiz Vâlidebağ'ı; koruya ismini de veren **Bezmalem Vâlide Sultan'ın meyve bağları** ile dinlemek ister misiniz? Dr. Şefik Memiş'in 'Vâlide Sultan'ın Emsalsiz Bahçesi' adlı makalesi bu konuda bize iyi bir kaynak oluşturuyor.

Sultan Abdülmecid (1839-1861), validesi Bezmalem Vâlide Sultan'a koru arazisini hediye eder. Bezmalem Vâlide Sultan da kendi ilgisi ve merakı ile beraber bu araziye kocaman bir meyve bağına dönüştürür. Öyle büyük, gösterişli ve kendine has bir yer olur ki, o dönem için İstanbul'un en ihtişamlı meyve bahçesi olarak tanınır Vâlide Sultan'ın bahçesi.

Osmanlı döneminde padişahlar, padişah ailesi ve diğer saray mensupları tarafından kurulan pek çok bahçeden biridir Vâlidebağ'ı. Bu bahçelerin padişahlar ve aileleri başta olmak üzere üst düzey yöneticilerin eğlenme, dinlenme, hava değişikliği, avlanma, gezinti yapma amacı gibi faaliyetler için kullanılmıştır. (Yıldız, 2014: 647; akt. Şenel, 2016: 76-77). Osmanlı İmparatorluğu dönemine ait bahçe kültürü hakkında daha fazlasını merak ediyorsanız [Serkan Şenel'in çalışmasını](#) önerebiliriz.

Vâlide Sultan, meyve bahçesi hayaline dönemin **Hekimbaşı olan Salih Efendi**'nin desteği ile başlar. Bahçedeki ağaçların bakımı için 'eğitilmiş' bahçıvanlar bizzat seçilir. Avrupa'da fen ve ziraat alanında pratik ve teorik eğitim görmüş olan Zakaryan Efendi de bu bahçıvanlar arasında yer alır. Vâlide Sultan'ın bahçesinde modern tekniklere uygun tarımsal faaliyetlerin yapılabilmesi için süreci takip eden **Zakaryan Efendi** aynı zamanda Edirne'de açılan Zirâat Mektebinin de öğretmenleri arasındadır.

Dr. Şefik Memiş, Vâlidebağ'ında; **206 armut, 98 elma, 25 ayva, 43 şeftali, 13 vişne, 31 kiraz, 21 kayısı, 9 nar, 11 incir, 11 dut, 15 muşmula, 59 üzüm ve 31 portakal cinsinin** bulunduğunu aktarmıştır. Muazzam bir çeşitlilik barındıran bu meyve bahçesinin ünü o dönemde imparatorluğun tüm sınırlarına yayılmıştır. Bu meyve bahçesi, imparatorluğun ve dünyanın dört bir yanından getirilen fidanlar, tohumlar ile kurulmuştur. Avusturya ve İtalya'dan gönderilen özel cins kirazlar; Bulgaristan'dan gelen kara üzüm; Hindistan portakalı, Bağdat portakalı, Mersin portakalı; Paris'ten getirilen şeftali ağacı, Belgrad armudu; İstanbul'daki diğer saray ve kasırların bahçelerinden getirilen çeşit çeşit meyve ağaçları...

"Bağdaki muşmula çeşidi de insanı hayrete düşürecek sayıdaydı. Sıradan muşmulalar, neredeyse tüm bahçelerde mevcuttu. Ama Vâlide Sultan'ın muşmula ağaçları öyle değildi. Her birinin bir hikâyesi, geldiği özel bir yer ve kendine has bir özelliği vardı. Sözgelimi yumurta büyüklüğündeki muşmula bahçıvan İzzet Ağa'dan gelmişti, ona ise Frengistan'dan göndermişlerdi. Girebol isimli muşmula ise Tokat'tan getirtilmişti. Bu muşmulaların özellikleri son derece önemliydi: Frenk üzümü gibi toplu, salkımlıydı, çeşnisi gayet hoştu, kıtası (tanesi) büyük yassı şeklindeydi. Şam'dan getirtilen muş-

mula ise kiraz renginde, 20 tanesi bir yerde, salkım salkım ve iri taneliydi, kokusu ise çok güzeldi. Ayrıca kışın yapraklarını dökmmez, donmaz, tam tersine çiçek açıp meyveye dururdu. Rengi ise sarı olurdu. Batum'dan getirilen muşmula ise iri taneli, kırmızı renkli, mayhoş lezzetliydi. Son olarak Beyoğlu'nun meşhur bahçelerinden "sarı şup elması" denilen muşmula getirtilmişti ki, bu da kışın yapraklarını dökmüyor, kasım ayında çiçek açıp meyve veriyordu." (Memiş, 2017; 23)

Vâlidedağ'ında yetiştirilen tüm bu meyvelerin ilk mahsullerini ise bizzat dönemin padişahı tadıyordu. Vâlidedağ Korusu'nda Osmanlı İmparatorluğu dönemine ait sadece Av Köşkü ve dile Sultan Kasrı değil aynı zamanda o dönem dikimi gerçekleştirilen meyve ağaçlarının da miras olarak kaldığını belirtebiliriz. Ağaç varlığının özellikle de meyve ağaçlarının hatırı sayılır bir kısmı koruda bu şekilde kendine yer edinmiştir. Korudaki anıt ağaç statüsündeki en yaşlı ağacın ise şu an da 215 yaşında olduğu ifade ediliyor.

Anıt Ağaç Nedir?

TS 13137 Anıt Ağaçlar Envanter Seçim Kuralları ve İşaretleme Standardına göre anıt ağaç şu şekilde tanımlanır: "Geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında köprü kurabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olan ağaçlardan yaş, gövde çapı, tepe çapı ve boy itibarıyla kendi türünün alışlagelmiş ölçülerinin çok üzerindeki boyutlara ulaşan; ya da, yöre tarihinde, mistik kültüründe ve folklorunda özel yeri bulunan ağaç" Tanıma ve anıt ağaç belirleme sürecine ilişkin daha detaylı bilgiler [Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı](#) tarafından detaylandırılır.

Vâlidedağ Korusu'nun anıt ağaçları [Vâlidedağ Gönüllüleri](#) tarafından derlenmiştir. Aynı şekilde [gönüllüler](#) koruda bulunan anıt ağaçları ile ilgili farkındalık oluşturmak amacıyla işaretleme çalışması yapmıştır. Koruda gezerken bu anıt ağaçlara denk gelebilir, üzerinde yer alan [bilgi notlarından](#) yaşını, geçmişini öğrenebilirsiniz.

Vâlidedağ Sultan'ın meyve bahçesi bir geçim kaygısı ile ortaya çıkmamıştır. Aynı şekilde ağaçlandırma çalışmaları yapaım, orman varlığımızı artıralım gibi bir 'doğa koruma' motivasyonu da söz konusu değildir. Meyve bahçesi, saraya ait olan bir mülktür; hanedan ve imparatorluk için bir zenginlik ve iktidar göstergesidir. Meyve fidanlarının bambaşka ülkelerden, coğrafyalardan ve saraylardan getirilmesi, bu meyve fidanlarının Vâlidedağ'ına uyum sağlayabilmesi için eğitimi bahçıvanlar tarafından özenli ve dikkatli bir şekilde emek verilmesi, görevlilerin ve bahçenin sık sık kontrol edilmesi zenginlik ve iktidar sergilemenin parçasıdır. Buradaki durum, sadece Osmanlı İmparatorluğu'na özgü bir durum değildir elbette. Meşhur [İngiliz Bahçelerinin](#) ortaya çıkışını, soylu sınıfındaki insanların uçsuz bucaksız geniş arazileri olduğunu göstermek amaçlı çim ektirmeye başlamalarını da bir başka örnek olarak sunabiliriz.

İktidar sergileme aracı olarak bahçelere bir diğer örnek ise aynı dönemde Avrupa sömürge imparatorluklarının kurdukları **botanik bahçeleridir**. Bu imparatorluklar da dört bir yandaki kolonilerinden getirdikleri bitkileri bu bahçelerde sergilemişlerdir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu dâhil olmak üzere tüm imparatorluklar bir medenileştirme misyonu benimsemişler ve uluslararası arenada imparatorluklarının medeni imgelerini sunmak için hiçbir fırsatı -dünya fuarları gibi- kaçırmamışlardır ve adeta bu konuda bir imaj savaşına tutuşmuşlardır. Bu medeniyet imgesinin önemli bir göstergesi de doğaya karşı kazanılan zafer olarak tahayyül edilmiştir. Doğa, tüm vahşiliği ve el değmemişliği ile kültürün ve medeniyetin tam karşısına konumlandırılıp ehlileştirilmesi, hâkimiyet kurulması, sınıflandırılması, ekonomik bir faydaya dönüştürülmesi gereken bir kaynağa ve tahakküm alanına dönüştürülmüştür. Bu bahçelerdeki tüm bakım ve sınıflama faaliyetleri, düzen ve hiyerarşi vurgusu, doğanın kontrol altında tutulduğunun ve medeniyetin birer işareti olarak sunulmuştur. Bitkiler iktisadî ve politik kaygılar ile kendi yerel bağlamalarından koparılmış, politik ve iktisadî metalara dönüştürülmüştür.

2. Sosyal Devletin Vâlidebağ'ı

Zaman ve şartların Osmanlı İmparatorluğu için zorlaştığı dönemleri hepimiz biliyoruz. Dur durak bilmeyen savaşlar ve dağılmakta olan bir imparatorluk... Savaşlarla birlikte yanıp kül olan kentler, köyler, hayatını kaybeden insanlar ve geriye kalanlar. Bu zor zamanlar içerisinde Osmanlı, geride kalan çocuklar için yetimler evi anlamına gelen Darüleytamları hizmete sokmuştur. İlk olarak 1914 yılında faaliyete geçen Darüleytamlar için bulunan mekantar İstanbul, Bursa, Edirne gibi farklı şehirlerdeydi. İstanbul'daki yabancı mekteplerin yerleşkeleri de bu iş için kullanılmıştır. Lakin I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilmesi sonrası yabancı okulların darüleytam olarak kullanılmamasına karar verilmiş ve Darüleytam Genel Müdürü Selahattin Bey'in padişahın isteği üzerine saraya ait olan belli başlı yapıların yetim çocuklar için kullanılmasına izin verilmiştir.

Vâlidebağı'ndaki dile Sultan Kasrı da yetim çocuklar için tahsis edilen yapılardan biridir. 1918 yılında kurulan **Vâlidebağ Darüleytamı Kız Sinaî Mektebi** savaşlarda hayatını kaybeden insanların çocuklarının yerleştirildiği ve okutulduğu bir yerleşke olmuştur. 1926 yılında 'talebe istirahat ve tedavi yurduna' çevrilen Darüleytam, çok kısa bir süre sonra 1927 yılında **çocuk prevantoryumu** olarak

tahsis edilmiştir. Vâlidebağ Korusu ve çevresi, prevantoryumun ihtiyaçları doğrultusunda genişletilmiştir. Dönemin **Maârif Nazırı (Eğitim Bakanı) Selim Sırrı Bey**, açılacak prevantoryumun hasta çocuklar için hem tedavi görebilecekleri hem de eğitim

alabilecekleri bir alan olarak hazırlanacağını, başlangıç için 50 yatak kapasitesinin olacağını, gerekli bütçenin ayrıldığını belirtmiştir. Çocukların eğitimi içerisinde günümüzdeki müfredat sisteminden farklı olarak bahçe işleri, el sanatları gibi aktiviteler yer almış Vâlîdebağ'ın geniş arazisi içerisinde çok ağaçlık olmayan bir alanda ise çocukların güneşlenebileceği bir kum havuzuna yer verilmiştir.

Prevantoryum: *Vücutlarına verem mikrobunu girmesine rağmen henüz hastalığa yakalanmamış zayıf kimselerin, vereme yakalanmasını önlemek amacıyla bakıldıkları sağlık kurumu. (Türk Dil Kurumu)*

Sanatoryum: *Özellikle veremli hastaların iyileştirilmesi için kurulmuş sağlık kuruluşu. (Türk Dil Kurumu)*

Çocuk prevantoryumu zaman içerisinde genişletilerek kadın ve erkek öğretmenler için de bir tedavi merkezi olmuştur. Vâlîdebağ'da uzun yıllar boyunca devam eden bu sistem, **1954 yılında kapsamlı bir yönetmelik** ile düzenlenmiştir. Yönetmeliğin birinci maddesine göre: "İstanbul'da Vâlîdebağ'ında bulunan prevantoryum ve sanatoryum kısımları bulunan sağlık kurumuna kabul edilecek hastaların niteliğini belirleyerek, Maârif Vekâleti'ne bağlı her derece ve nevideki okulların öğretmen ve öğrencileri ile Bakanlık merkez ve taşra teşkilatındaki memurların kabul edileceği belirtilmiştir." (Kocay & Memiş, 2017:158)

"Şimdi Vâlîdebağ ile ilişkim 1968-69 yıllarında başladı. O zaman ben Selimiye İlkokulu'nda okuyorum, ablam da orada. Biz 3 kardeşiz.. O zaman okulların bir projesi vardı. Tabii sosyal devlet az da olsa vardı. Fakir çocukları, zayıf çocukları rehabilite edilecek çocukları ya da babası ölmüş annesiyle kalan çocukları vs. getirip Vâlîdebağ Korusu'nda yazları üç ay misafir ederlerdi ve burada çocukların tüm bakımları hem sağlık anlamında hem gıda anlamında karşılanırdı. Çocuklar üç ay burada istirahat ederlerdi. Onlardan biriydi ablam, ilk önce o başladı. 1968-69 yılında o kaldı. Sonra 70-71 yılında abim kaldı. 72, 73, 74 yılında da ben kaldım. En uzun ben kaldım burada. Serüvenim bununla başladı ama daha evvelden tabii burayı biliyoruz ama buraya girmek o zamanlar zordu, almıyorlardı. Yani normal gelen insanlar buraya giremiyorlardı, her tarafı çevriliydi." (Faruk Yege, 1.06-2.28')

Cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte başlayan ve sonrasında da devam ettirilen bu sistemde, Vâlîdebağ'ın kullanımının devletin yurttaşına sunduğu iki temel hizmet olan eğitim ve sağlık hizmetleri üzerinden tanımlandığını görüyoruz. Tüm bu hizmetler için neden Vâlîdebağ seçildi sorusunu 1933 yılında **Fahreddin Kerim Gökay**'ın sözleri açıkça cevaplar: "Marmara'ya ve tabiatın diğer birçok güzelliklerine hakim bir mevkide 100 dönüme yakın geniş arazi ve sayısız ağaçları, sert rüzgârlara maruz bulunmama gibi üstünlükleri içeren prevantoryumun ne denli faydeli bir müessese olduğunu anlamak için bir defa ziyaret kafidir" (Kolay & Memiş; 2017;145)

Vâlîdebağ'da faaliyet gösteren eğitim ve sağlık merkezleri, modern devletin ve onun politik meşruiyet sisteminin getirdiği yeni bir anlayışı temsil ediyordu: "[Sosyal devlet](#)". Bu anlayış ile birlikte koru yurttaşın temel ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmeye başlamıştı. Vâlîdebağ Korusu, sadece sosyal devlet anlayışının değil; aynı zamanda iktisadi olarak da kendini devlete yük olmadan ayakta tutma prensibinin yani bugün bildiğimiz döner sermaye sisteminin de ilk uygulandığı yerlerden biri olmuştu.

Sağlık Bakanlığı'na devredildi verem hastaları için. . O zamanlar tabi buralarda hiçbir bina yok, hep çam ağaçları, çam ağaçları arasında buraya insanlar gelip verem tedavisi oldular. İlk verem tedavi merkezlerinden bir tanesidir. O anlamda buranın tabi değeri daha da önemlidir. Hatta biz prevantoryumda kalırken bizi korkuturlardı. Çocuklar aşağı gitmeyin, orada hastalık var size bulaşır. O zaman tabi çok korkunç bir hastalık verem hastalığı...İşte böyle ablam, kızlar şeyde kalırdı. O şeyi gördün mü? Kasrı, Valide Sultan Kasrı'nı. Kızların kaldığı yer orası, erkekler de şey de şu an ki huzur evinin olduğu yer prevantoryumdu, orada kalırdı. Sanatoryum da aşağıdaki binaydı. O bina şu an da Sağlık Bilimleri Üniversitesinin kontrolüne verildi... (Faruk Yege, 5.20-6.32)

Prevantoryum'daki hastalar için gerekli olan tüm besin yine Vâlîdebağ arazi içerisinde yapılan tarımsal üretim ve çiftlik faaliyetlerinden gelmekteydi. Şu an da koru içerisinde 'boş' olarak tabir edilen ağaçsız alanlarda buğday, yulaf üretimi yapılmakta; sebze ve meyve üretimi gerçekleştirilmekteydi. Sadece tarımsal üretim değil çiftlik hayvanları da aynı şekilde koru arazisi içerisinde beslenmekteydi. Örneğin, 1966 yılı boyunca hayvanların beslenmesi için 68.000 kilogram hayvan yeminin 41.000 lira tahmin edilen bir bedel ile ihaleye çıkmıştır (Kolay & Memiş, 2017;192).

Hiç aşığıya gittiniz mi, baktınız mı gördünüz mü, gezdiniz mi? Huzur evinin olduğu yeri biliyor musunuz? Oranın ismi prevantoryumdu eskiden. O prevantoryumda demin anlattığım o öğrenci çocuklargelip her yaz üçay kalırlardı. Orada çocukların bakımı, eğer çocuklarçok zayıfsa onlara gıda ile takviye yapılarak; mesela şöyle diyeyim, burada mandıralar vardı... Süt sağılırdı ineklerden, koyunlardan ve bize getirip içirirlerdi. Şurada gördüğünüz ilerideki o büyük alan meyve bahçeleriyle doluydu, bütün meyvelerle. Orası var, hala var. Ama şu anda bir tek armut kaldı orada. Başka meyvelerde var ama o gördüğümüz bölge orası hep armut. Yaklaşık 14-15 çeşit armut türü var... 2-3 tanesi endemik. Endemik ne demek? Buraya ait özgü armut türleri demek. Yani öyle bir çeşitlilik var burada." (Faruk Yege, 3.13-4.02)

Vâlîdebağ Korusu'nda bugün huzurevinin olduğu bölgede dikkatli bir yürüyüş yaparsanız bir hat görürsünüz. Bu, koru içerisinde bir zamanlar bir **dekovil hattı** olduğunu gösteren son somut izlerdir. Bu hat yetiştirilen sebze ve meyveleri yemekhaneye götürüyor, oradan da av köşküne kadar devam ediyordu. Böylece kendi kendine yeten bir sistem kurulmuştu Vâlîdebağ içerisinde. Bu noktada **Vâlîde Sultan'ın meyve bahçelerinden halkın tarlasına geçiş** yapıldığını söyleyebiliriz. Tam da bu dönemde devlet, genel olarak ithal ikameci ekonomi modelini benimsemiş ve ithalatı kısıtlayarak yerli üretimi teşvik ediyordu. Bir başka deyişle, **makroekonomik** bir politikanın izdüşümleri Vâlîdebağ Korusu'nda da izlenebiliyordu.

1974 yılında 20. yüzyılın büyük sorunlarından biri olan tüberküloz ve verem hastalığının etkisini yitirmesi ve tedavisinin yapılabilmesiyle birlikte prevantoryum ve sanatoryum hizmet binaları kapatılmış, tam teşekküllü **Vâlîdebağ Öğretmenler Hastanesi'**ne dönüştürülmüştür. Dönemin sağlık politikasının da yönlendirmesi ile birlikte 1978 yılında **'Millî Eğitim Bakanlığı Vâlîdebağ Toplum Hizmetleri ve Sağlık Eğitimi Kurumu'** olarak hastanenin hizmet alanı genişletilmiştir.

1978 Vâlîdebağ Yönetmeliği ile oluşturulan 6 temel birim

- » Sağlık Eğitim Hastanesi
- » Sağlık Meslek Lisesi
- » Rehberlik Araştırma ve Rehabilitasyon Merkezi
- » Yaşlılar Dinlenme ve Bakımevi
- » Öğretmenler Evi
- » Beslenme Eğitimi ve Üretim Merkezi ile Kreş Yuva - Anaokulu

Yirminci yüzyılın önemli bir kısmında Vâlîdebağ Korusu toplumsal hizmet amacıyla faal olarak kullanılmıştır. Dönemin devlet politikasının izlediği sosyal ve ekonomik politikaların etkisini ise bu noktada yadsıyamayız. Koruyu kullanım amacı, yoğun olarak insan faaliyetleri temelli olsa da kontrollüdür. Sadece prevantoryum ve sanatoryumda tedavi gören insanların kullanıma açık şekilde sadece belli alanlar kullanılmıştır. Bunun dışında kalan insanların koruya girmesinin yasak olduğu görüşmeciler tarafından da

teyit edilmiştir. Kuru ile kurulan ilişki insanın faydalanması üzerinedir ancak bu dönemdeki doğa-insan ilişkisine baktığımızda insanın doğa ile birlikte iyileşebilmesi inancının hakim olduğunu tespit edebiliriz. Temiz havanın sağlık açısından önemi, tarımsal üretimin kendi sınırları içerisinde 'büyüme' gayesi taşımaması gibi unsurlar toplumsal ve kültürel olarak halen değer verebileceğimiz kodlar olabilir. Ancak 80'li ve 90'lı yıllardaki dönüşüm Vâlîdebağ Korusu'nda da bambaşka bir dönemi beraberinde getirmiştir. Hatta insan merkezli ancak toplum temelli bu unsurların bile çıkarıcı bir bireycilik uğruna erozyona uğratıldığını söyleyebiliriz. Şimdi bu yeni dönemi tartışmaya başlayabiliriz.

3. Yeni 'neoliberal dünya' ve Vâlîdebağ'a yansımaları

Türkiye yakın tarihi için kırılma noktası olan 1980 yılındaki **12 Eylül İhtilali**, devletin pek çok kurumunda olduğu gibi Vâlîdebağ'daki düzeni de değiştirmiştir. İhtilal sonrası yapılan değişiklikler ile birlikte süreç içerisinde 700 dönümlük kuru arazisi 354 dönüme indirilmiştir. Korudaki çiftlik faaliyetleri durdurulmuş, döner sermaye kapatılmıştır. Korumun bu kadar alan kaybetmesinin sebebi şu şekilde aktarılmaktadır: *"Öğretmenlere verilen arazinin bir bölümü, bugüne kadar geçen sürede STFA, Marmara Üniversitesi, Haydarpaşa Lisesi ve 12 Eylül döneminde askeri lojmanlara tahsis edildi."* (Cumhuriyet, 17.02.1997. sy.17; akt. Kolay & Memiş, 2017; 177)

15 Haziran 1982'de Resmi Gazete'de açıklanan **Vâlîdebağ Sağlık Kurumu Yönetmeliği**'nde kurumun kuruluş amaç ve görevleri tekrardan düzenlenerek belirtilmiştir.

"1980, 12 Eylül faşist darbesinden sonra sadece bu topraklarda değil, tüm dünyada kamusal alanların özel sermaye üzerinden ranta açılması, ticarileştirilmesi, yani bütün o müştereklerimiz diyebileceğimiz alanların pazar ekonomisi içerisinde yer alması noktasında bunların başlangıç noktası, öncesi de vardı ama başlangıç noktası aslında 1980'li yıllardır... 90'lı yıllar geldiğimiz zaman korunun bu topraklarda önemli bir fonksiyonu vardır. Kamusal anlamda Osmanlı'dan 1980 yılına kadar toplumun her kesimine hizmet etmiştir. Verem tedavisi anlamında Anadolu yakasının önemli bir merkezi olmuştur. Verem aşısı 1950'lerde bulunuyor. Türkiye'deki insanlar 1960'lı yıllarda aşılınmaya başlanıyor. 1975'li yıllarda artık verem mikrobi baskılanıyor. O zamana kadar böyle bir kamusal hizmeti vardır korunun. İçerisinde tarım yapıyor, hayvancılık yapıyor. Aşı bulunmadan önceki tek tedavi yöntemi bol güneş, temiz hava ve temiz, sağlıklı gıda... Ama 1980 sonrasındaki o demin anlatmaya çalıştığım süreç sonucunda farklı bir yönelim söz konusu oluyor. 12 Eylül'ün yapmış olduğu bu alanda, hani 12 Eylül'de ne etti derler soru olarak, örneğin eski Öğretmenler Hastanesi şimdi Haydarpaşa Numune Hastanesi Ek Binası olan yer kuru sınırına çok yakın. 1999 yılında Öğretmenler Hastanesinin ilk Başhekimi Ethem Durmuşoğlu ile görüştüğümde 'Hocam' dedim. 'Yani niye bu kadar korunun sınırına yaptınız?' O da 'evladım' 'Ben aslında şu Vâlîdebağ Sitesinin olduğu alanı da Hastanenin sınırları içerisinde alacaktım' dedi. 'Ama, 12 Eylül orayı plan değişikliği yaparak subaylara verdi. Ve konut yapmaya açtı'. Dolayısıyla hastane de böyle kuru sınırında kaldı. Aşağı inerseniz bakarsanız görürsünüz." (Yüksel Demirtaş, 5.53-9.09)

Ülkede politik olarak yaşanan köklü değişikliklerin yanı sıra **ekonomik** olarak benimse-
nen **neoliberal politikalarla** birlikte 'yıkıcı' bir iktisadi anlayış ile tanışırız. Sosyal devlet
gittikçe geri çekilmeye başlar, sosyal ve sendikal haklar gündemden güne erir, yerli üretim
vurgusu yerini bireysel tüketime, ithal ikameci model yerini ihracata dayalı büyümeye
bırakır. Yeni ekonominin temel mottosu özelleştirme olur, ekolojik müşterekler özel
sektöre satılır. Tüm dünyada hızla yayılan bu neoliberal ekonomi politikaları; günümü-
zün en çok tarif eden 'ekolojik kriz' halinin mihenk taşlarıdır.. Artık doğanın tüm unsurları
'meta' kapsamındadır ve **sosyal maliyetlerinin** ne olduğu hesaba katılmadan özel çı-
karlara terk edilmiştir.

Maalesef Vâlîdebağ Korusu da bu yeni süreçle çok hızlı bir şekilde tanışmıştır ve gün-
ümüze kadar da rant uğruna çeşitli tehditlerle defalarca karşılaşmıştır. Öncelikle kamu
kurumları arasında uzun yıllardır koruda hizmet veren eğitim ve sağlık alanlarına yöne-
lik araziden pay alma ya da araziyi kullanma yarışı yaşanmıştır. 1980 sonrasında Yüksek
Öğretim Kurumu (YÖK) koru arazisini Millî Eğitim Bakanlığı'ndan devralmak istemiş,
lakin öğretmenlerin ve sivil toplumun baskısı ile engellenmiştir. Akabinde Marmara
Üniversitesi Rektörlüğü koruyu üniversite bünyesine almak istemiştir. Dönemin Millî
Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı Hasan Celal Güzel'in çabaları ile birlikte bu süreç de
durdurulmuştur. Bu çabalar sonucunda prevantoryum binası bugün de halen faaliyette
gösteren **öğretmenler huzurevi** olarak düzenlenmiştir.

Vâlîdebağ Korusu'nun esas olarak bir ekonomik rant odağına dönüşmesi ve doğal
alanların yapılaşma tehdidi ile karşı karşıya kalması, **1990'lar boyunca** özellikle yerel
belediyenin Vâlîdebağ'da kullanım hakkı istemesi ile başlamıştır. Vâlîdebağ'daki rant te-
melli kullanım projelerinden ilkinin **Üsküdar Belediyesi Emlak İstimlak Müdürlüğü**'nün
İstanbul Deftedarlığı'na 21.04.1992 tarihinde yazdığı yazıyı Kolay ve Memiş (2017; 181)
aktarmıştır:

*"13.08.1991 tarihli 1/1000 Altunizade Uygulama İmar Planı' hazırlanmıştı. 3030 Sayılı
Büyükşehir Belediyesi Yasası'nın 7. Maddesi ile 3194 Sayılı İmar Yasasına dayanılarak
başlatılan halka açık millî park projesi, 354.076 metrekairelik bölümünde uygulan-
caktı. Planda kısmen hastane, bölge parkı, kültürel tesis ve yol alanları bulunuyordu.
Projeye göre binalar arazinin 9.400 metrekairelik alanla yüzde 3'ünü, yollar 12.600
metrekare ile yüzde 2'sini, yeşil alanlar da 207.010 metrekare ile yüzde 90'ını oluştura-
caktı. Vâlîdebağ Millî Parkında bir havuzlu restoran, 400 metrekairelik botanik bah-
çesi, 500 metrekairelik Üsküdar Tarihi Müzesi ve 300 metrekairelik mescit yapılması
öngörülüyordu. Ancak belediye bu projeyi, bölgede yaşayanların tepkileri ve yasal
mercilere taşınmaları sebebiyle uygulamaya sokmadı."*

Bu tarz girişimler belli aralıklarla tekrarlamıştır. Örneğin **2006 tarihinde**, "Üsküdar
Vâlîdebağ Öğretmenler Kampüsü Arazisi (dile Sultan Kasrı Öğretmenevi ve Kültür Merkezi
Bahçesi), İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından sessizce Üsküdar Belediyesine dev-
redilmiştir." (Cumhuriyet, 14.06.2006, sy; akt. Kolay ve Memiş, 2017; 181)

2014 yılında ise Mehmet Çakır'dan Üsküdar Belediye Başkanlığı görevini devralan Hilmi Türkmen **Vâlîdebağ Korusu'nun kullanım hakkı** ile ilgili tekrardan çalışmalarına başlamıştır. Bu süreçte korunun 220 hektarlık kısmı İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB)'ne herhangi bir ticari kullanıma müsaade edilmeden tahsis edilmiştir. Belediye Başkanı, İBB ile koordineli bir şekilde nasıl ilerleneceğini şu sözlerle ifade eder:

"Bu tahsis işleminden sonra Büyükşehir Belediyemiz, yaya yollarını daha da iyileştirecek, yeşilleri biraz daha kullanılabilir hale getirecek, kuruyan ağaç dallarını kesecek, ağaçları tazeleyecek, yeşil alanları toparyayıp besleyecek, yürüyüş alanları, hobi alanları, çiçek bahçeleri, piknik alanları, spor alanları yapacak. Ortadaki dereyi islah edecek, doğal göletler olacak... Bu dönem bitmeden Vâlîdebağ Korusu gerçek bir koru hüviyetine inşallah kavuşmuş olacak." (Kolay ve Memiş, 2017; 183)

Hem 1992 yılında hem de 2014 yılında belediyenin yapmış olduğu açıklamaların tekrar eden bir bakış açısı vardır. Bu bakış açısını iyi bir şekilde ifade etmeden 'rant' kavramının ne kadar baskın olabileceğini yeterince anlayamayabiliriz. Zira ortada ağaçlar kesilecek, siteler yapılacak gibi agresif bir proje önerisi yoktur. Ancak 'çekidüzen verilmesi' gerektiği düşünülen Vâlîdebağ Korusu için gözetilen sadece insanlardır. Amaç, koruyu insanların maksimum faydalanabileceği şekilde ve korunun insan dışındaki aktörlerini gözetmeden tasarlamaktır. Vâlîdebağ Korusu'nu şehir parkına dönüştürme projeleri, Vâlîdebağ için yeni ihtiyaçlar ve bu yeni ihtiyaçlarla beraber yeni yapılaşmalar tanımlamaktadır. Bu projelerin beklenen sonucu çok açıktır: Yeni yapılaşmalarla sıkışan bir Vâlîdebağ habitatu ve bu sıkışan habitatın dört bir yanında 'Vâlîdebağ manzaralı' siteler, otoparklar, yollar.. Akabinde yeni 'ihtiyaçlar' ve yeni yapılaşmalar. Kısacası **rantın kısır döngüsü...**

Bu rant sürecinin bir diğer ayağı **popüler, kültürel ve sosyal pratikler** ile kendini göstermektedir. Bir zamanlar eğitim ve sağlık hizmetleri için kullanılan Vâlîdebağ Korusu ve içindeki tarihi yapılar; artık sıklıkla düğün faaliyetlerine ve düğün fotoğrafı çekimlerine ev sahipliği yapmaktadır. Bir zamanlar bir eğitim mekanı iken unutulmaz Hababam Sınıfı filmlerine ev sahipliği yapan Vâlîdebağ Korusu artık popüler yarışma programlarının çekim alanına dönüşmüştür. Vâlîdebağ Korusu, hakim neoliberal politikalar ile uyumlu bir şekilde kişilerin özel tüketim alanı haline getirilmiş ve sosyal faydaya dayanan kullanımları geri plana düşmüştür. Koruda faaliyet gösteren [kamu kurumlarının](#) tek bir çatı altında birleştirilmesi ve teker teker kapatılması da bu döneme denk gelmektedir. Vâlîdebağ Korusundaki hastane ve huzurevi binası gibi ülkenin, toplumun belli bir kültürel birikimini taşıyan kurumlar kültürel mekân dediğimiz an da ilk aklımıza gelen 'tarihi' yapılardan olmasa da koruma ve değerlendirme amaçlı düşünülmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Bugün: Biyokültürel Koruma Yaklaşımı

1980 sonrasında koruyu kullanmaya yönelik tüm bu projelendirme süreçleri, Vâlîdebağ'a uzun yıllar devam edecek bir **mücadele ve dayanışma alanı** kazandırmıştır. Hiçbir şey sonsuza kadar aynı kalmazken; koruda devam eden mücadele de doğa-insan ilişkisini yeniden düşünmemiz ve kurmamız için yeni alanlar açmaktadır. Bu yeni alanda korunun kullanımına dair düşünürken insan merkezli olmayan ve korunun insan olmayan aktörlerini de hesaba katan etik ve politik bir anlayışa ulaşmamız gerekir.

İstanbul Planlama Ajansı (İPA) tarafından **5 Ağustos 2021** tarihinde gerçekleştirilen **"Vâlîdebağ Korusu'nun Geleceği Çalıştayı"** ve İstanbul Kent Konseyi tarafından **7 Ağustos 2021** tarihinde gerçekleştirilen **"Vâlîdebağ Forumu: Dünü, Bugünü ve Yarını"** toplantılarının sonucunda hazırlanan [politika belgesi](#) bize insan merkezli düşünmenin ötesinde yeni bakış açıları sunuyor. **Biyokültürel koruma** bu bağlamda ortaya çıkan ve politika önerisi olarak sunulan bir kavramdır.

"Biyokültürel koruma anlayışı doğal varlıkları, ekosistemi, kültürel birikimi ve sosyal sistemleri birbirine bağımlı olgular olarak kabul ederek bu bütünlük sistemin korunmasına odaklanır. Dolayısıyla sadece mekansal bütünlüğü değil, sosyal ve ekolojik sistemi oluşturan değerler arası bir ilişki ağını açığa çıkarmayı hedefleyen bir koruma anlayışdır. Örneğin, Vâlîdebağ Korusu toplumsal hâfızası, biyolojik çeşitliliği, kültürel mirası, sosyal yapısı, yerel toplulukları ile biyokültürel mirasın tüm bileşenlerini içermektedir. Tüm bu değerleri birbiriyle çelişen zarar veren değil birbirini güçlendiren, koruyan bir sistem olarak görmek biyokültürel koruma anlayışının esasını oluşturmaktadır."

Ekolojik Hâfıza

*son sözü doğa söyler

Ekoloji kelimesi ile son zamanlarda daha sık karşılaşıyoruz. Çevre kelimesinin kısıtlayıcılığına ve durağanlığına karşı kendimizi ve etrafımızdakileri kapsamlı bir şekilde, ilişkiler ve ağlar içinde ifade edelim düşüncesiyle ekoloji kavramına daha fazla başvuruyoruz. "Ekoloji hareketleri", "ekolojist", "ekolojik sivil toplum kuruluşları" gibi tanımlamalar çoğalıyor. Ekoloji, gezegendeki canlıların çevreleriyle olan ilişki biçimlerini inceleyen bilimdir. Neden ve sonuç odaklı değildir, düzenler, ağlar, dengeler ve döngüler, ilişkiler ve etkileşimler üzerine çalışır. Amacı, canlı sistemlerini parçalara ayırarak, sınıflayarak, bölerek incelemek değil, bu sistemlerin bir bütün olarak işlevlerini ve bağlarını anlamaya çalışmaktır. Bütüncül bakmak, Vâlîdebağ Korusu'nun ekolojik hâfızasını anlamaya çalıştığımız bu bölümde kilit kavramlarımızdan biri olacak. Bu bütüncül bakışı şu şekilde örneklebiliriz: bir ağaç kesildiği zaman gözden çıkarılan sadece o ağaç değildir. O ağacın içinde, üzerinde veya köklerinde yaşayan tüm canlılar: sincaplar, kuşlar, böcekler, mantarlar, ağaca sarılmış diğer otsu bitkilerdir... O ağaçla birlikte hepsini kaybederiz. Ve bu noktada unutmamız gerekiyor ki tüm bu değişim, yıkım, yenilik süreçlerinin nihâyetinde son sözü doğa söylüyor.

"...Doğa ne gidilebilecek fiziksel bir yer, ne etrafı çitle çevrilecek ya da depolanacak bir hazine, ne de korunabilecek ya da tahrip edilebilecek bir özdür. Doğa gizlenmiş değildir ve bu yüzden peşesinin kaldırılmasına da ihtiyaç duymaz. Doğa matematik ve biyotip kodlarınca okunacak bir metin değildir. Köken, ikmal ve hizmet sağlayan 'öteki' de değildir. Ne annedir doğa, ne bakıcı ne de köle; insanın üremesinin, kendini yeniden üretmesinin matrisi/rahmi, kaynağı ya da aracı da değildir." (Haraway, 2010; 127 akt. Çelik, 2018; 31)

İnsan türü olarak doğayı kontrol edebileceğimiz yanılgısı ile birlikte şu anda **iklim krizi, biyoçeşitlilik kaybı, atık ve kirlilik sorunu** başta olmak üzere çoklu ekolojik krizlerin içinden geçiyoruz. Doğanın bize söylediği ama her seferinde unuttuğumuz şey, ekolojik sistem içerisinde farklı ve üstün bir noktada olmadığımız, tüm canlılar içerisinde bir canlı olarak yer aldığımızdır. Dünya gezegeni kadar büyük bir sistem içerisinde bu

konu derin bir mevzûdur elbette. İşte bu yüzden bu bölümde mikroskobumuzu Vâlîdebağ Korusu üzerine tutacağız. İnsanın diğer canlılar ile ilişkisini Vâlîdebağ Korusu habitatındaki gözlemlerimiz ve deneyimlerimiz üzerinden anlamaya çalışacağız.

Vâlîdebağ'ın ekolojisini anlamaya yönelik yapılan pek çok çalışma vardır. Korunun biyolojik çeşitliliğine ilişkin çalışmaları takip edebileceğimiz kanallar ise gün geçtikçe çoğalmaktadır. Özellikle de kuşlar konusunda [vatandaş biliminin](#) katkısını göz ardı edemeyiz. Otsu bitkileri, ağaçları, kuşları ve diğer canlıları gözlemlemek; korunun kimlere ev sahipliği yaptığını fark etmek; insan olmayan komşularımızı tanımak; Vâlîdebağ ile bağ kurmanın en önemli adımlarıdır. Biz bu bölümde Vâlîdebağ'ın ekolojik hafızasını, Vâlîdebağ'daki ekolojik ilişkileri ve çeşitliliği Vâlîdebağ ile **bağ** kurmanıza yardımcı olması niyetiyle belli kavramlar üzerinden anlatmak istiyoruz.. Yukarıdaki alıntıda Haraway'in doğa için söylediği gibi; hafıza da zihnimizde bir yerlerde, geçmişin hatıralarının çitlendiği, depolandığı, kilittendiği değişmez bir bölme değil. Bugünden bakarak aktif bir şekilde seçtiğimiz, unuttuğumuz, hatırladığımız, yeniden ve yeniden yapılandırdığımız dinamik bir meleke. Bu anlamda bu rehber, Vâlîdebağ'da saklı bir hafızanın sizlere sunumu değil. Vâlîdebağ ile nasıl bağ kurabileceğinize, Vâlîdebağ ile ilgili ekolojik bir hafızayı nasıl inşa edebileceğinize yönelik minik bir yol rehberi.

Ekosistem Nedir?

"Bir ormanın içinde yürüyüş yapmışsanız, büyük bir ekosistemin içinde bulunmuşsunuz demektir. Fakat bir ormanın içinde, dereler veya çayırlar gibi her biri birbirine özgü tür gruplarını içeren daha küçük ekosistemleri de gözlemlemek mümkündür. Bir ekosistem içinde, gelişmek için fotosentezi (veya bazı durumlarda kimyasal sentezi) kullanan ve bu sayede diğer canlıların da besinini üreten organizmaları ve yaşamın temel elementlerini geri dönüştüren ayrıştırma organizmalarını görebiliriz. Bir ekosistemin temel yaşam elementleri olan karbon, azot, oksijen, fosfor ve kükürtü tam bir döngü içinde kullanma kapasitesi vardır. Bir ekosistem içinde besinler, canlı organizmalardan organik atıklar ve kirlenici maddeler yoluyla yeni canlı organizmalara dönüşür. Bu süreçte enerji (güneş ışığı, rüzgâr veya su hareketi şeklinde) alınır ve ısı olarak dışarı verilir.

Ekosistemlerin, iklimsel veya diğerk faktörlerde büyük değışiklikler olmadığı sürece yaşamını sürdürebilen sekoya ormanlarında olduğu gibi, hatırı sayılır bir kalıcılığı vardır. Fakat bu kalıcılık düzenli değışimler sayesinde gerçekleşir. İnsani zaman ölçeğine göre, bir ekosistemin değışmediğı, sabit kaldığı düşünülebilir, ama yavaş da olsa aslında bir değışim vardır.. Bazı türlerin nüfusu artmakta, diğerklerinin azalmaktadır; besin ağı yapıları değışmektedir. Ayrıca, ekosistemler ani değışimlere direnme ve ilk durumlarına dönebilme yetisine sahiptir. Bir ağaç hastalığı ormana yayılırsa, ağaçların bazıları ölecek ama ekolojik anlamda benzer ağaçlar ölenlerin yerini alacaktır. Hastalanan bazı ağaçlar ise hastalığa direnip hayatta kalabilecek kapasiteleri olduğu kadar paya sahip olacaktır. Karmaşık bir ilişkiler ağı içinde daha fazla türü barındırdığı ve içinde yaşayan canlılar yok olduğunda nişler daha kolay doldurulabileceğı için [biyoçeşitliliğı](#) daha zengin olan ekosistemlerin, genellikle uzun bir süre yaşamını devam ettirebileceğı düşünülür.

...

(Callenbach, 2012; 45-47)

1. Vâlidebağ'ın yoldaşları

Vâlidebağ Korusu'nda yürüyüşe çıktıysanız illâ bu arkadaşlara denk gelmişsinizdir. Onları her zaman göremeyebilirsiniz, bazen kendilerini göstermek istemezler ama sesleri ile size yerlerini belli ederler. Ve hatta usul usul, bazen de koşar adımlarla yürüyüş yolunuzu değıştirmeniz için size gözdağı verebilirler. Pek rahatsız edilmek istemezler, özellikle de bir arada oldukları zaman sahip oldukları alanı, evlerini korumak gibi bir dertleri vardır. Kimden söz ettiğimizi çıkartabildiniz mi? Evet, **Vâlidebağ'ın köpeklerin**den bahsediyoruz. Koruya gelip hiç onlarla karşılaşmamış ama yine de ünlerini bir şekilde duymuş olabilirsiniz. Zira ara ara bölgedeki insanların ve belediyenin gündemine giriyorlar ve Vâlidebağ'ın köpeklerinin 'rehabilitasyonu' üzerine tartışmalar gündeme geliyor. Gelin biz bu insan merkezli 'rehabilitasyon' tartışmasına girmeden ruhumuzu ekolojik bir rehabilitasyona tâbi tutalım ve insan merkezli olmayan bazı ilişki biçimlerine kapı aralayalım.

Vâlidebağ Korusu'nun biyolojik çeşitliliğı ve ekosistemi üzerine konuşmamız gerekmiyor mu diye düşünüp köpekler konusuna odaklanmamıza anlam veremiyor olabilirsiniz. Tam da böyle bir noktada özellikle köpekler üzerinden sizlere farklı bir bakış açısı sunmak istiyoruz. Bu bakış açısına ilham olan **Donna Haraway**. Kendisi; biyoloji, antropoloji, felsefe, feminizm, teknobilim gibi pek çok disiplini birbiri ile ilişkilendirerek anlamlandırmaya çalışan bir düşünür. Çalışmalarında çok geniş bir bakış açısı sunar ve insan olmayan canlılar bu çalışmalarında önemli aktörler olarak yerlerini alırlar. Haraway hayatı **çok türlü ilişkiler** üzerinden tanımlar ve bu tanımlar içerisinde yoldaş türler gibi önemli kavramlara yer verir. Öncelikle belirtmek gerekir ki [yoldaş türler](#) çok geniş bir yelpaze

içerisinde değerlendirilmiş, kullanılmış ve yorumlanmıştır. Biz bu kavramı ilk olarak insan ve insan olmayan canlılar arasındaki ilişki üzerinden anlatmak istiyoruz. Köpekler de burada devreye giriyor. Yoldaşlık kavramı ile en rahat ilişkilendirebileceğimiz canlılardan birisidir köpekler. Zaten Haraway de **When Species Meet** (Türler Karşılaştığında) kitabında kendi köpekleriyle olan deneyimlerine yer vermiştir. Zira insanlar tarafından evcilleştirilmesi ile birlikte binlerce yıldır insan türünün yanında görürüz onları. Özellikle de doğal yaşam alanlarının gitgide daralması ile birlikte, şehirlerde hayatta kalmaları için insan ile iş birliği yapmaları zorunlu hale gelmiştir. Ortada kimsenin yadsıyamayaacağı bir ilişki çoktan kurulmuştur. Lâkin burada altını çizmek isteriz ki bu yoldaşlık herhangi bir hiyerarşik ilişki temelinde kurulmamalıdır. İnsanı merkeze alarak ve geri kalan tüm canlıları onun için ya da ona muhtaç bir hâldeymiş gibi tasvir etmek istemiyoruz. Tam aksi bir şekilde **yoldaş** kavramını ön plana çıkararak Vâlîdebağ'ın köpeklerini düşünmek istiyoruz.

İnsanların koruya terk etmesi ve şehir düzeninin sıkışıklığı sebebiyle başka bir yaşam alanı bulamamış olmaları gibi faktörler, köpekleri koru habitatının bir parçası haline getirmiştir. Doğal olarak orada değillerdir ama değişen habitat içerisinde artık oranın bir parçasıdırlar.

"Açıkkası burası bir doğal ormanın parçası değil. Çünkü buraların, tarihsel süreçte de görebildiğimiz kadarıyla ormandan daha çok açıklıklar, tarım alanları -İstanbul'un kent dışı Osmanlı zamanı için- çalılıklar ve kısmen ağaçlardan meydana gelen bir doğal yapısı var.. Bu gördüğümüz boylu ağaçlar şu anda; çınarlar var, akasyalar var, sedirler var. Bunlar hep daha sonradan insan eliyle dikilmedi. Ama bir ekosistemin parçası yani orman olmasa da..." (Cihan Erdönmez, 9.38/10.18)

Tipki her insanın türlü türlü huyunun olması gibi köpeklerin de farklı farklı karakterleri olduğunu görebilirsiniz. Bazen sizin yanınızda eşlikçi olmak isteyen bir köpek belirir, koruyu onunla birlikte gezersiniz. Belki de tek planladığı sizin varlığınıza güç olarak karşılaşmak istemediği diğer köpeklerin yanından hızlıca ve kaygısızca sıyrılabilmektir. Onlarla kurduğumuz ilişkiler ve dostluklar, köpeklerin kendi alanları ve bu alanları korumak pahasına 'tehlikeli' olmayı göze almaları, hepsi korunun ekolojik hâfızasının bir parçasıdır.

Koru'yu yapılaşma tehdidine karşı korumak adına hâlen devam eden nöbetlerin katılımcısı ve destekçisi olan **Vâlîdebağ Savunması'ndan Yüksel Bey** ile yapacağınız gündelik bir sohbette bile korunun bu ekolojik hâfızasına dair pek çok şey öğrenebilirsiniz. Yüksel Bey'in o bölgedeki alfa köpeğin kim olduğundan bir diğer köpeğin yıllar içindeki değişimine, diğerinin karakterinden öbürünün kedilerle kurduğu ilişkiye kadar pek çok yerel bilgi biriktirdiğini görebilirsiniz. Burada kurulan ilişkinin karşılıklı olduğunu fark etmek önemlidir. Bu hiyerarşik bir üstünlük ilişkisi kurmak değildir. Bu bir yoldaşlık ilişkisi olmuştur artık. Derneğimizin gerçekleştirdiği kuş gözlemi sırasında gözlem ekibini hiç yalnız bırakmayan ve tüm koruyu bizimle gezen köpek halâ katı-

lımcılarımızın hâfızasında yer almaktadır. Vâlidebağ Korusu hepimizin bu tarz ilişkiler kurabilmesi için oradadır ve birkaç saatlik bir gözlem etkinliği veya yürüyüş bu ilişkileri kurmak için yeterlidir. **Yoldaşlık ilişkileri kurmak** Vâlidebağ ile bağ kurmak ve ekolojik bir hâfıza inşa etmek için birebirdir.

Habitat içerisinde yerimizi ve ilişkimizi düşünürken ilişki kurabildiğimiz en kolay canlılardan biri olan köpekler, yoldaş türler kavramını anlamamız konusunda bize epeyce yardımcı oldular. Ama gelin biraz daha fazlasını birlikte düşünelim. Bizim canlılarla kurduğumuz yoldaşlık ilişkisi gibi canlıların da birbirleriyle kurduğu yoldaşlık ilişkilerini fark edelim, hikâyelerini öğrenelim ve onları anlayalım.

“Örneğin, Negev çölünde –ornitolog Zahavi ile birlikte– kuşların sabah dansını gözlemleyip, onları dinleyip, bu kuşların sabah danslarını, şarkılarını ve diğer yuvalardaki –kendi yavruları olmayan– yavruları nasıl beslediklerini insanlara aktarmaktadırlar. Bu çalışmalar, canlıları sadece birer organizma olarak değil, hikâyeleri olan bireyler, gruplar ya da topluluklar olarak anlamak bakımından önemlidir. Yuvaları, şarkıları, beslenme, avlanma, korunma taktikleri, dayanışmaları ve bağlılıkları olan canlıların, özetle ritüelleri olan canlıların hikâyelerini anlatmak ve dinlemek, insan-olmayan dünyaya karşı sorumluluk ve özen bakımından önemlidir.” (Çelik, 2018: 35)

Tıpkı Zahavi'nin Negev çölünde yaptığı gözlemler gibi [Vâlidebağ'ın kuşları](#) (Atay, 2019: 255-261) da burada korunun hikâyesinde ve ekolojik hâfızasının oluşturulmasında paha biçilmez bir yere sahiptir. İlkbahar ve sonbahar aylarının başlangıçlarında İstanbul üzerinden uzun bir göç rotası seyreden göçmen kuşların dinlenmek için konakladığı bir alandır Vâlidebağ Korusu. Onları gözlemleyerek mevsimlerin geçişlerini anlayabilirsiniz. Ve onların hikâyelerini keşfetmeye çalıştığımızda doğanın bütünlüğünü de keşfetmek çok kolay olabilir. Kuşların diğer kuşlarla, böceklerle, otlarla, ağaçlarla kurduğu ilişkiler; hayatlarının ve varoluşların bir parçasıdır. Bu ilişkiler ile hayatta kalabilirler. Bu karmakarışık görünen ama özünde bir o kadar basit olan ilişkiler sayesinde korunun kendisi de hayatta kalabilmektedir.

Vâlidebağ Korusu'nda Gözlemlenmiş Kuş Türleri Listesi (Soldan Sağa)

DETAYLI TABLO

Karabatak	Gri Balıkçıl	Balaban	Erguvani Balıkçıl	Gece Balıkçılı
Kara Leylek	Leylek	Çeltikçi	An Şahini	Kara Çaylak
Yılan Kartalı	Saz Delicesi	Çayır Delicesi	Atmaca	Yaz Atmacası
Şahin	Kızıl Şahin	Küçük Orman Kartalı	Kerkenez	Aladoğan
Delice Doğan	Bıldırcın	Çulluk	Karabaş Martı	Gümüş Martı
Hazar Martısı	Kaya Güvercini	Tahtalı	Kumru	Üveyik
Küçük Kumru	İskender Papağanı	Yeşil Papağan	Guguk	Çobanaldatan

Ebabil	Boz Ebabil	Ak Karınlı Ebabil	Arıkuşu	Gökkuzgun
İbibik	Boyunçeviren	Alaca Ağaçkakan	Küçük Ağaçkakan	Tarlakuşu
Orman Toyganı	Kum Kırlangıcı	Kırlangıç	Kızıl Kırlangıç	Ev Kırlangıcı
Ağaç İncirkuşu	Çayır İncirkuşu	Sarı Kuyruksallayan	Dağ Kuyruksallayanı	Ak Kuyruksallayan
Çitkuşu	Dağ Bülbülü	Karatavuk	Tarla Ardıcı	Öter Ardıç
Kızıl Ardıç	Ökse Ardıcı	Saz Kamışcını	Çalı Kamışcını	Ak Mukallit
Maskeli Ötleğen	Kara Boğazlı Ötleğen	Çizgili Ötleğen	Küçük Akgerdanlı Ötleğen	Ak Gerdanlı Ötleğen
Boz Ötleğen	Kara Başlı Ötleğen	Orman Çıvgını	Çıvgın	Söğütbülbülü
Sürmeli Çalikuşu	Çalikuşu	Kızılgerdan	Benekli Bülbül	Bülbül
Kara Kızılkuşuk	Kızıl Kuyruk	Çayır Taşkuşu	Taşkuşu	Boz Kuyrukkakan
Kuyrukkakan	Benekli Sinekkapan	Küçük Sinekkapan	Halkalı Sinekkapan	Kara Sinekkapan
Uzun Kuyruklu Baştankara	Mavi Baştankara	Büyük Baştankara	Sıvacı	Bahçe Tırmaşıkkuşu
San Asma	Kızıl Sırtlı Örümcekkuşu	Kara Alınlı Örümcekkuşu	Kızıl Başlı Örümcekkuşu	Masekli Örümcekkuşu
Alakarga	Saksağan	Küçük Karga	Ekin Kargası	Leş Kargası
Sığırcık	Serçe	Söğüt Serçesi	Ağaç Serçesi	İspinoz
Dağ İspinozu	Küçük İskete	Florya	Saka	Kara Başlı İskete
Kocabaş	San Çinte	Kara Başlı Çinte	Kiraz Kuşu	Tarla Çintesi

“Yani şöyle ki kesinlikle ve kesinlikle insan ve doğa arasındaki ilişkinin kurucusudur, kuş gözlemi. Ve bunu tamamen kuşlar sağlıyor. Kaldı ki kuşlar bir noktadan sonra insanların kendi aralarındaki sosyal ilişkilerinin de güçlenmesini ve kurulmasını sağlayan canlılar oluyorlar. Kuş gözlemi ise bu hobinin kendisi oluyor. Ben doğayla olan ilişkiyi kesinlikle kuş gözlemine borçluyum. Çünkü kuşları izlerken ağaçları izlemeye başlıyorsunuz. Kuşların hangi ağaçları tercih ettiğini, hangi çalları tercih ettiğini ve ne için tercih ettiğini öğrenmeye başlıyorsunuz. Yani farklı bir canlı grubunu hâliyle tanımaya başlıyorsunuz ki kuşlar kadar ağaçlar, bitkiler de gözlemlemesi, görmesi kolay canlılar doğada. Tabii ki yine kuşlarla etkileşimi olan diğer canlılar, memeli canlılar vesaire falan var ki onlar gözlemlenmesi daha zor türlerden, yaban hayatında onları da merak edip onlarla da ilgilenmeye başlıyorsunuz. Kuşlar aslında sizin doğaya

olan ilginizin kapısının anahtarıdır. O anahtar kuşların izlenmesi, yani gözlemlenmesi oluyor. Kapı açıldığında da siz doğayla tanışyorsunuz. Aynı zamanda dediğim gibi insanlarla sosyalleşiyor, arkadaş edinebiliyorsunuz. Yani çok farklı coğrafyaları görüyorsunuz. Çünkü kuş peşine takılan gezer." ([Lider Sinav, 28.41/30.22](#))

Bu ilişkiyi izlemek için bulduğumuz yollardan bir tanesi olan kuş gözlemciliği koru içerisinde gitgide artan faaliyetlerden ve Vâlîdebağ ile bağ kurmanın yollarından birisidir. Bizim kuşlarla ve koruyla kurduğumuz ilişkide tâbiri caizse en mâsum aktivite diyebiliriz. Derneğimizin 6 Kasım 2021 tarihinde gerçekleştirdiği kuş gözlemi de bu mâsum faaliyetlerden biriydi. [Vâlîdebağ'ın Kuşları ekibinin](#) rehberliğinde ve 20 katılımcı ile yağmurlu ve sisli bir İstanbul sabahında [Vâlîdebağ'da toplandı](#)k. Sis şehirle olan bağımızı koparmış, adeta bir örtü vazifesi görerek Vâlîdebağ'ı etrafındaki beton yığınlarından soyutlamıştı. Şehrin ortasında ve olumsuz hava koşullarına rağmen onlarca kuş türü gözlemlenmiş, şehrin hızından ve kaosundan bir parça uzaklaşmanın mutluluğunu yaşamıştık:

'Tüm şıklığıyla' baştankaralar, [ispinozlar](#), 'davetsiz misafir' [papağanlar](#), 'gagalarının sağlamlığı ve gücüyle savunma sanayisine ilham olan' [küçük ağaçkakanlar](#) (keşke daha barışçıl şeyler için ilham alsaydık :), 'korunun mafyatik türleri' [kargalar](#), [saksagağanlar](#), 'senkronize' [sığırcıklar](#), [serçeler](#), 'ismiyle müsemma' kızıl gerdanlar hepsi oradaydı.

"Şöyle ki, yeşil papağan bazen rahatsız edici olabilir. Sesinden tutun o inanılmaz yeşil rengine, o cazip yeşil rengine ki ondan geçtim hadi alakargaya gelelim çok klasik bir bahçe türüdür. İnanılmaz bir taklit yeteneği var. Aynı zamanda meşe palamutlarını saklar ve kış döneminde bu meşe palamutlarını besin olarak kullanır ama bazı meşe palamutlarının nerede olduğunu unuttuğu için sonrasında bu palamutların ağaca dönüşmesine vesile olur. Ormanın büyümesine, yayılmasına destek olur. Türkiye'nin en küçük kuş türlerinden biri olan çıvgının yaprak bitleri ile beslenirken o hareketli hiperaktif yapısını düşününce;

kara başlı ötleğenin o melodik ötüşünü düşününce; çit kuşunun ki Almanlar kendisine çitlerin kralı der, Türkiye'nin en küçük kuşlarından biridir. O boyutuna rağmen çok güçlü bir sesinin olduğunu, sığırcıkların bir araya gelip inanılmaz akrobatik hareketler yapıp yirtici kuşlardan kaçışını, öter ardıcın inanılmaz güzel bir philomenos olduğunu düşününce, yani mitolojide anlamı da vardır. Yani bir hikayesi vardır. Ona istinaden bu türe böyle bir isim verilmiştir: turdus philomenos. Yani diğer bütün türlerin hepsi için bir şeyler sayabilirim." ([Lider Sinav, 14.30/15.24](#))

Ve o günkü deneyim bizim için aynı zamanda bir [fark etme sanatları](#) performansıydı. Peki nasıl bir sanattır bu fark etme sanatları? Fark etme sanatları; bir başka canlının ritimlerine, seslerine, hareketlerine, hassasiyetlerine, algılarına, tercihlerine, beğenilerine duyarlı hale gelme; kısaca bir öteki-oluş, köpek-oluş, kuş-oluş, göçebe-oluş, ve kendi sınırlı dünyandan bir kaçış şansısıdır. Ekolojik çıraklık ile kazanılanların bir bütünüdür: Örneğin bir kuşu gözlemlemek o kuşun yaşam çizgilerine adapte olmayı onları takip edebilmeyi öğreneceğiniz uzun bir süreçtir, bir nevi **ekolojik bir çıraklıktır**. Bir çırak olmanın ön koşulu, bir usta olmadığını kabul etmek ve tekrardan bu kocaman ekosistem döngüsünün bir parçası olduğunu fark etmektir. Bu ön koşulu sağladıktan hemen sonra adımlarımızı yavaşlatmayı öğrenmemiz gerekir. Zira kuşlar ürkebilir. Sonra onların yaşam döngülerini öğreniriz; uyku saatlerini, sosyalleşme vakitlerini, beslenme alanlarını, vakit geçirmekten keyif aldıkları noktaları, hangi kuşun en çok nerede kiminle vakit geçirmeyi sevdiğini, gagasının uzunluğuna ve yapısına göre buğday mı sevdiğini yoksa bir böcek avcısı mı olduğunu, renkleri ile hangi ağaca daha çok yakıştıklarını yani böylece kamufle olabildiklerini, flört etme sanatlarını, renklenmelerini, isimlerinin nereden geldiğini, her kültürde farklı farklı nasıl adlandırıldıklarını ve daha nicesini... Kuşların sesini birbirinden ayırt etmeye başlayabildiğiniz an ilk büyük heyecanınız olabilir ama sonra fark edersiniz ki bazı gözlemciler (sanatçılar) birebir bu sesleri taklit de edebiliyor. O zaman çıraklık yolunun bir hayli uzun olduğunu hatta hiç bitmediğini ve her adımın büyük bir deneyim içerdiğini keşfedersiniz. Gördüğünüz kuşları çizmeye başlarsınız, isimlerini not alırsınız, tarif edersiniz, gördüğünüz yeri işaretlersiniz ve işte tam bu noktada diyebiliriz ki siz de korunun ekolojik hâfızasına hem katkı sunan hem de hâfızasının parçası olan bir kişisiniz.

İşte tüm mesele bu: kuşlardan öğrendiğimiz işaret okuma teknikleriyle tüm ormanın, tüm habitatın, tüm ekosistemin ve tüm gezegenin çırağı olmak. Ustası, efendisi olmak değil çırağı olmak. Çünkü tüm bu ormanlar, ekosistemler tüm o geçmiş ve geleceğe uzanan ilişkiler ağlarıyla bize sınırsız işaretler yayıyorlar: Bu işaretleri sadece özel çıkarlarımızla, insan merkezci ve ben merkezci tutumlarımızla okumamız mümkün değil, böyle okumak kötü çıraklar olmak, kabiliyetsiz olmak, zarar vermek demek, bu gezegende yaşama işini ve var olma kabiliyetini kötüye kullanmak demek. Tüm bu krizler çağında çözüm belki de artık ustalık ve efendilik iddiasından vazgeçip **iyi çıraklar ve iyi yoldaşlar olabilmektir**. Vâlîdebağ Korusu İstanbul gibi bir megapolde bu sanata erişebileceğiniz nadir kalan yerlerden. Korunması gereken ekolojik bir sanat mekânı...

Kuşlardan açılan sözü, koru habitatının diğer yoldaşlarına çevirmezsek olmaz. Bu konu özelinde önemli bir rehberimizi de sizlere tanıtmak için sabırsızlanıyoruz. [Hikmet Birand](#) (1904-1972) doğadaki diğer canlılarla hem yoldaşlık edebilen hem de onların hikâyelerini dinleyerek bizim ile buluşturan kıymetli bir botanistti. Birand, **Alıç Ağacı ile Sohbetler** kitabında yeryüzünün ve özelinde Anadolu'nun hikayesini; bitkiler ve ağaçlar üzerinden anlamak için Ankara'nın bozkırında yalnız bir Alıç ağacının dibine yaslanıp onunla uzun uzun sohbet eder:

“Sohbetlerimizi dinlemiş olanlar, Anadolu’yu gezerken bakıp geçtikleri, görmeden geçtikleri manzaraları artık başka bir gözle gözetleyecekler; gördükleri her otun, her çalı ve tek ağacın, taşın toprağın anlattıklarına kulak verecekler ve onlara karşı davranışlarına herhalde bir çekidüzen vereceklerdir.”

Kısaca Birand yukarıda bahsettiğimiz fark etme sanatlarının bir başka usta çırağıydı. Bitkilerin toplumsal yaşamlarından bahsederek onların hikâyelerini bize ulaştıran ve bizi bitki sosyolojisi ile tanıştıran kişiydi:

“Yaşayış koşulları birbirine uygun bitki türleri, o koşulların bulunduğu yerlerde, sanki birbirlerine söz vermişler gibi buluşurlar, bir birlik kurup toplumsal bir düzen içinde yaşarlar, birbirlerinden ayrılmazlar.”

Vâlîdebağ’ın sadece kuşları değil bitkileri de ([otsu, ağaç ve ağaççıklar](#)) (Atay, 2019; 264-271) korunun hikâyesinin ve hâfızasının aktif bir parçasıdır. Sadece ekolojik bağlamda değil kültürel ve sosyal hâfızanın da kesişiminde ağaçlar vardır. Ömrü kısa bitkilerin, göç edip uçan kuşların, yerini izini istersek gösteren sincapların aksine ağaçların çoğu koruya insanların desteği ile gelmiş, yerleşmiş ve sâkini olmuşturlar. Toprağı delen köklerine, göğe uzanan dallarına, yaşına yaş katan halkalarına bakarak neler görmüş geçirmiş olduklarını fark edebiliriz. Koruda yürürken yanından geçip gittiğimiz ağaçların hepsine dikkatle bakalım, hangi ağaçlar nerede birbirini bulmuş, hangi ağaç hangi kuşlar ile yoldaşlık ediyor, heybetli gövdesinde hepsi yer edinmiştir. Volkan Yalazay’ın [Eski İstanbullu Ağaçlar](#) adlı çalışmasında yer verdiği **Vâlîdebağ’ın sakız ağaçları**, onları fark etmek ve tanımak için iyi bir anlatım sunmaktadır:

“Sakızlarla haşır neşir yerlerden biri de hiç kuşkusuz Vâlîdebağ Korusu...Armut, ayva, erik, dut gibi pek çok meyve ağacı eski bağlık, bahçelik bir yer olmasının hatıraları olarak varken sedir, servi, fıstık çamı, erguvan gibi ağaçlar da eski av kasrının ve daha aşağıdaki tarihi köşkün peyzajını desteklemiş ağaçlar olarak görülürler ki, son zamanlarda da dikimlerinin devam etmiş olduğu belli. Bu civarın en eski sâkinleri ise meşeler ve sakızlar. Meşeler çoğunlukla arazinin dibindeki derecik civarında yoğunlaşırlar ve yukarılara doğru seyrelirlerken sakızlarda tam tersi bir durum gözlenir, yukarılarda yoğun, derecik dolaylarında, yani aşağılarda

da seyrektiler... Tarihi av köşkünün yanındaki sakıza bakalım. Gövdesi yukarıdaki çatallaşma dolayısıyla yukarıya doğru ölçülenir. Dipte 3.35 m olan çevresi (Çap: 1.07 m) göğüs hizasında 3.84 m'ye (Çap: 1.22 m) çıkar ve az yukarıda biraz daha artar. Gövde ve dallarının düzgünlüğü ve kırmızı renkli, mercan benzeri meyveleri ona ayrı bir güzelliği verirken Abdülaziz'in yaptırdığı, mütevazı bir zarıflığı olan av kasrı da tabloyu tamamlar.

Ondan daha genişçe sakızlardan bazılarını birkaç kelimeyle anlatıp geçtiğimi biliyorum ama bu ağaç için, burada sarf ettiğim cümlelerin yetersizliğinden bahsediyorum. Kurumuş halde uzanan kalınca bir dalına bakıyorum, yeşermiş dallarına, tünemiş kargalarına, altındaki gölgeye, bu gölgede oturanlara bakıyorum... Ağaca dair ne varsa bu ağaç bunu iyi anlatıyor..." (Yalazay, 2019; 325-326)

Vâlidebağ Korusu'nun ağaçları üzerine daha fazlasını öğrenmek adına, bize ağaç gözlem gezimizde rehberlik eden, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nden Öğretim Üyesi Doç. Dr. Cihan Erdönmez hocamızla Vâlidebağ Korusu'nda bir çay bahçesinde buluştuk.

Konu tam da canlılar arası dayanışmalara, yoldaşıklara ve ilişkilere gelince kendisi hemen orada bir fark etme sanatı performansı sergileyerek oturduğumuz yerdeki kuruyan bir ağaca dikkat çekti. Ağaç tamamen kurumuştu, hiç yaprağı yoktu, dalları seyrektiler ve sadece gövdesi kalmıştı. Bu gövde de tamamen mantarlarla kaplanmıştı.

"Şurada kurumuş bir ağaç var bakın kesilmiş dalları, mesela o ağaçta mantarları görüyorsunuz. Hemen görevinin başına geçmiş. Canlı ağaçlarda olmayan mantarlar bunlar. Mantarların görevi nedir peki doğada: Ayırtırmak. Bakın şu kesilmiş ağacın tepesi, hemen önümüzdeki üçüncü sıradaki yan tarafında tepeye doğru da mantarlar var. Onlar sekonder zararlılar. Zararlı deriz de zararlı değil aslında. Canlı ağaçlarda hastalık yapamayan ama sağlığını kaybetmiş ağaçlarda hastalık yapabilen bir tür.

O mantarlar olmazsa o ağaç sonsuza kadar öyle kazık çakmış gibi kalır. Mantarlar olmasa dünya bir organik madde çöplüğüne döner. Mantarlar işini yapıyor, o ağacı toprak yapacak. Onun görevi o, doğa böyle çalışıyor. Çok böyle müdahaleye gerek yok. Hepsinin bir rolü var." (Cihan Erdönmez, 20.24/21.20).

Mantarlar doğadaki en büyük geri dönüştürücüler. Kurumuş ağacın dört bir yanını sararak adeta ağacı öğütüyor ve tekrar toprağa karışmasını sağlıyorlar. Bir nevi bir cenaze ve diriliş töreni gözlerimizin önünde sergileniyor. Mantarlar olmasa ormanlar, ölü bitkiler ve ağaçlar çöplüğüne dönüşürdü ve yaşamın kendini sürdürmesi olanaksız hale gelirdi.

Tam bu noktada mantarlar demişken gördüklerimiz kadar görmediklerimizi de fark etmemizin ne kadar önemli olduğunun altını çizmeliyiz. Mantarlar özellikle çam ağaçlarının en önemli dostları. Sofralarımızda tükettiğimiz mantarlar aslında ormanlardaki mantar ağlarının sadece görünen yüzü. Adeta yerin altındaki koca bir fungi dünyasının yeryüzüne ulaşan meyveleri. Mantarlar en sert kayaları bile ayrıştırarak en zor şartlarda, en çıplak tepelerde bile dostlarına yani çamlara gerekli besini sağlayabiliyorlar ve karşılığında onlar da ihtiyacı olan mineralleri ve besinleri çamlardan alıyorlar. İşte size bir başka **yoldaşlık hikayesi**. Orman ve toprak, mantarların bu ayrıştırma, parçalama ve geri dönüştürme gücü sayesinde kendini besleyebiliyor, dönüştürebiliyor ve yenileyebiliyor. Yeraltında koca bir geri dönüşüm çarkı ve işbirliği ağı iş başında.

Bir başka ifadeyle **fark etme sanatları**; yaşamın ve hayatta kalmanın nasıl dayanışmalara, montajlara dayandığına duyarlı hale gelme, bu dayanışmaların ve montajların sadece tür içi olmadığını türler arasındaki dayanışmalara, montajlara ve ilişkilere bağımlı olduğunu fark etme kabiliyeti demek. Yaşam ve doğa bir harmoni ve saflık üzerine kurulu değil, tersine bir kırılma ve bulaşıklık hâli üzerine kurulu. Tahmin edilemeyen karşılaşmalar, dayanışmalar ve ilişkilere mâruz kalma anlamında tüm canlılar kendileri dışındaki bir dünyaya karşı kırılma, başkalarını etkileme ve onlardan etkilenme kabiliyetleri anlamında saf değil. Toprak mantarlarla, mantarlar çamlarla, çamlar kuşlarla... İşte Vâlîdebağ Korusu'nda yapılabilecekler listemizde yeni bir başlık: bastığımız yerleri tanımak. Vâlîdebağ'da çok olmasa da mantar toplayanları görmek mümkün. Çok değil çünkü yerin üstünde çok fazla mantar yok. Ama iyi bir çirak olursanız belki siz de bir gün Vâlîdebağ'da mantar görüp yaptıkları için şükranlarınızı iletebilirsiniz.

2. İstilacı türler ya da davetsiz miasfirler

Yoldaşlık kurduğumuz türlerden, onlarla olan ilişkimizden bahsederken kendimizi bu resmin dışında hiç görmedik değil mi? Bölüm başında detaylı anlamını sunduğumuz ekosistemin bir parçası ve aynı zamanda bu sistemi büyük oranda etkileyen bir türüz. Vâlîdebağ'ın ağaçları üzerine düşünürken, kültürel hafıza bölümünde daha detaylı açıkladığımız bu etkileme hâlini hayal etmek çok daha kolaydır. Ağaçları dikeriz, büyümeleri için sularız, bakım veririz ve serpilip gelişmelerini adım adım izleriz. Etkimiz ve katkımız çok açıktır. Sonuçlarının ise hemen görünmeyeceğini, zamana yayıldığını belirtebiliriz. Vâlîdebağ Korusu'nda insan etkisi üzerine konuşabileceğimiz başka bir tür daha vardır. Papağanlar!

Koruda başını gökyüzüne kaldırdığınızda kargalarla yarış halinde olan yeşil papağanları gözlemleyebilirsiniz. Kargalara cesaretle kafa tutabilen nadir kuşlardan olduğunu söylemeden geçemeyiz. Bu papağanlar da tıpkı Vâlîdebağ'ın çoğu ağacı gibi habitat içerisinde kendisine sonradan yer bulmuş ve yerleşmiş türlerdendir. Biz onlara **istilacı türler** tanımlamasını yapıyoruz. Esas itibarıyla kendi yaşam alanlarında bulunmayan, ekosistem içerisine sonradan dâhil olmuş türlerdir, istilacı türler. Bu sebeple buldukları alana adapte olabilmek için dengeleri değiştirebilirler. Rekabet, predasyon, habitat değişimi, hibridizasyon, hastalık ve ekonomik zarar bu olumsuz etkiler arasında sayılabilir (Şahin, 2012: 6-7).

Egzotik türler olan papağanların insanların ticari faaliyetleri sonucu kendi doğal habitatlarından toplanarak başka ülkelere gönderilmesi esnasında çeşitli sebeplerle kaçmaları sonucu, '[Kafes kaçkını](#)' olarak tanımlanıyolar. Kökeni Afrika ve Asya'ya dayanan yeşil papağanın başarılı bir işgalci olduğu yapılan çalışmalar ile kanıtlanmıştır. Sadece Vâlîdebağ Korusu'nda, İstanbul'da ya da Türkiye'de değil, dünyanın diğer pek çok ülkesinde de kendine yaşam kurmayı başarmış bir türdür yeşil papağan.

"Yeşil papağanlar istilacı tür olarak kabul ediliyorlar. Koru ekosistemi üzerinde de olumsuz etkileri vardır. Ancak dediğim gibi çok spesifik çalışmalar yapmak gerekiyor... Çok küçük bir örnekle şunu söyleyebilirim, yuva rekabeti ediyorlar. Bizim yerli türlerimizden olan gerek sincap, gerek küçük karga gibi türlerle yuva yeri rekabetine giriyorlar. Bu saydığım küçük karga ve sincap gibi türler ağaç deliklerine yuva yapıyorlar ki papağanların da yuvarlamak için tercih ettiği yerler buralar. Bu türlerin arasında çekişme oluyor. Yuva yeri rekabeti yani yuva yerini ben alacağım, sen alacaksın. Bayağı insan diline döktüm ama. Bunun dışında sanırım besin konusunda rekabetleri olabilir..." ([Lider Sınav, 19.52/20.37](#))

Yeşil papağanların varlığı sadece korunun ekolojik hafızasına ilişkin değildir. Yeşil papağanlar üzerinden genel olarak ekosistemin ne kadar hassas bir denge içerisinde işlediğine dair de bir farkındalık kazanabiliriz. Sistem içerisinde attığımız her bir adımın, aldığımız her bir kararın ve yaptığımız en küçük değişikliğin doğal denge üzerinde etkisi vardır. Bu etkiyi çok hızlı bir şekilde görebiliriz, yazın en sıcak zamanlarında bir çam ormanına pet şişe atılması örneğinde olduğu gibi. Başka durumlarda ise etkimizin sonuçlarını çok hızlı bir şekilde görmeyebiliriz. Bazen süreç o kadar yavaş ilerler ki neden-sonuç ilişkisini kurmakta dahi zorlanabiliriz. Bir örnek olarak yeşil papağanlar on yıllar önce insanların hayvan ticareti faaliyetleri sonucunda kendilerini Türkiye'de ve başka ülkelerde buldular ve 'işgalci' oldular. Bir anda gerçekleşen ya da hemen fark edebildiğimiz bir durum değildi. Peki bu tercihi onların yaptığını kim söyleyebilir ki? Türlerin yaşam haklarına çeşitli şekillerde müdahale ediyoruz; onları yerlerinden ediyoruz, varlıklarını, yaşamlarını tehdit altına sokuyoruz. Şu an da yoğun bir şekilde gündemimizde olan iklim krizinin biyoçeşitliliğe kısa, orta ve uzun vadeli pek çok olumsuz etkisi olacak. Bu anlamda, gezegendeki her bir adımımızın son derecede hassas olması gerektiği günlerde yaşıyoruz.

3. Tehdit altındaki türler

Bir sokak röportajında sizden **nesli tehlike altındaki türleri** saymanız istense aklınıza kimler gelirdi? Çoğunluğun ilk beşinde pandaların yer alacağına bahse girebiliriz. **Pandalar** çok uzun yıllardır başarılı [tür koruma çalışmasının](#) sonucunda tüm dünyada 'nesli tehlike altında olan' ve korunması gereken canlılar olarak biliniyorlar. Bu sırayı muhtemelen yine uzak diyarlardaki **vahşi hayvanlar** takip ederdi. Doğanın bizden uzakta bir yerlerde olduğunu düşündüğümüz sürece bu sıralama içerisinde bir **kent ekosistemi**ndeki canlının girmesi çok zor gibi görünüyor. Oysa bazen sadece yolumuza çıkan bitkilere bir durup baksak bile birbirlerinden ne kadar farklı olduklarını, birbirlerini nasıl tamamladıklarını, yaşamak için hangi zorlu kent koşullarına direnç gösterdiklerini fark edebiliriz... Kent ekosistemi içerisinde tüm canlıların yaşam alanları giderek daralıyor, kiminise tamamen yok olmuş durumda. Bir canlının neslinin tükenmesi için doğrudan üzerine ateş edilmesi şart değil. Yaşadıkları yerleri, yani evlerini onların elinden aldığımız ve gidecek başka bir yer bırakmadığımız zaman da bu tehlike söz konusudur.

İstanbul içerisinde yeşil alanların giderek azalması Vâlîdebağ Korusu'nun önemini artıran durumlardan biridir. Vâlîdebağ şehirdeki sınırlı yeşil alanlardan biri olup canlıların şehir içerisinde son kalan yuvalarındandır. Bu sebeple Vâlîdebağ Korusu'nda da nesli tehlike altında türlere rastlamamız bir hayli olağandır. Burada kullandığımız kıstas **Uluslararası Doğal Hayatı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği**'nin (IUCN) sürdürmekte olduğu **Nesli Tükenme Tehlikesi Altında Olan Türlerin [Kırmızı Listesidir](#)**.

Üveyik, kızıl ardıç, çayır incirkuşu gibi Vâlîdebağ Korusu'nda yaşayan türler de maalesef bu listede bulunmaktadır. Bu noktada daha aktif bir şekilde kullanılmasını istediğimiz ve taraf olduğumuz bazı uluslararası sözleşmelerden bahsetmek istiyoruz: [Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi \(BERN\)](#) ile [Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi](#). Hukukî olarak bağlayıcılığını vurgulamak istediğimiz her iki sözleşme de hâfızanın kolektifliğini ve politik sorumluluklarımızı bize hatırlatmalıdır.

"Uluslararası sözleşmeler uygulayıcılar tarafından kolay akla gelen yasal düzenlemeler değil. Halbuki bizim anayasamız diyor ki, uluslararası sözleşmeler de kanun hükmündedir. Hattâ temel hak ve özgürlüklerle ilgili uluslararası sözleşmeler kanundan da üstündür. Yani kanunla uluslararası sözleşme çelişirse uluslararası sözleşme daha üstündür. Üstüne üstlük uluslararası sözleşmenin anayasaya aykırılığı nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi de söz konusu değil.

Kaç tane kamu otoritesinin planlarını, programlarını yaparken uluslararası sözleşmelere bakmak aklına geliyor veya işte bu tür dava süreçlerinde uluslararası sözleşme maddelerinden yola çıkılarak kararlar bozuluyor ya da kararlar alınıyor? Uluslararası sözleşmeleri imzalamanın yanı sıra günlük yaşamdaki etkinliğini de artırmak gerekir. Avrupa'nın Yaban Hayatının Korunması Sözleşmesi Bern Sözleşmesi, Paris Anlaşması. Artık bir karbon dengesi düşünüyorsak bu tür alanlardaki karbon stoğunu yok

etmek iklimimizin ucundan bile geçmemeli. O karbon stoğuna sadece ağaçlar dâhil değil tabii ki otlar çalılar da dâhil." (Cihan Erdönmez, 26.03/27.26)

Vâlîdebağ Korusu'nda yaşayan canlıların, birbirleriyle olan bağının ve bizim onlarla kurduğumuz ilişkinin bütünün bir parçası ve doğanın ta kendisi olduğunu söyleyebiliriz. Korunun geldiği nokta ilmek ilmek işlenmiş ekolojik bir hâfızanın parçasıdır. Sadece ekolojik değil; diğer bölümlerde bahsettiğimiz üzere kültürel ve toplumsal hâfızanın da parçasıdır. Biyolojik çeşitliliğin korunması namına taraf olduğumuz sözleşmeler ise tüm bu hâfizaları içermekle birlikte bizlere devletin de bir hâfızası olduğunu hatırlatmalıdır. Biz sivil toplum örgütlerine düşen ödev de bu sözleşmelerin önemini ve bağlayıcılığını unutturmamak ve koruyucu tedbirlerin bunlara göre alınmasına vesile olarak korunun ekolojik sürdürülebilirliğini sağlamaktır...

Toplumsal Hâfıza

**her şey bir yere gider*

Kültürel hâfıza bölümünde değindiğimiz üzere zaman içerisinde koru ile ilişkilendiğimiz haller değişmiştir. Ona göre kullandığımız, inşa ettiğimiz mekânlar da.. Ve inşa ettiğimiz tüm bu mekânlar - av köşkü, yetimhane, kasır, öğretmenevi, hastane - her biri aynı zamanda koruya nasıl baktığımızın, neyi gördüğümüzün bir temsilidir. Koru bazen bir keşif alanı, bazen bir dinlenme, iyileşme noktası olmuştur. **Kullanım meselesi**, politik bir meseledir. Kültürel Hafıza bölümünde değindiğimiz üzere Vâlidebağ Korusu, tarihinin önemli bir kısmında yurttaşların yararını gözetecek sebeplerle kullanıma tahsis edilmiştir. Küresel olarak **neoliberalizm** olarak tanımladığımız bir ekonomik kalkınma modeli içerisinde ise doğa, sadece değerlendirilmesi gereken bir 'meta' ve özel tüketim alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Türkiye'nin de 1980'ler itibarıyla benimsediği bu kalkınma politikasının sonucunda karşımıza; artan termik santraller, madenler, mega yapılar, inşaat sektörünün kontrolsüz büyümesi ve tüm bunların getirdiği ekolojik tahribatlar çıkmaktadır. Özellikle de yapılaşma hızlı ve kontrolsüz bir şekilde artmaya başlamıştır. Bunun sonucunda **kentlerdeki yeşil alanların kaybı**, özellikle 2000'lerle beraber gözle görülür bir şekilde artmıştır.

Bu neoliberal iktisadi ve toplumsal iktidar alanları da karşılarında **yeni ve etkili direniş stratejileri** yaratıyor. Bunca ekolojik tahribatın karşısına çevresini ve yaşam alanlarını korumak isteyen insanların birlikteliği çıkıyor. **Türkiye'deki çevre hareketinin tarihini** (tek tük örnekler dışında) neoliberal politikaların hakim hale gelmeye başladığı 1980'lerden başlatabiliriz. 1980'lerden günümüze çevre, ekoloji, yeşil, iklim başlıkları altında toplanan bu hareketler doğal yaşam alanlarının muhafazasına çalışıyor ve kamusal alanların özelleştirilmesine ve çevre/insan hakkı ihlallerine karşı direniyor.

Bir kentsel ekolojik alan olan Vâlidebağ Korusu da 1990'lardan bu yana böyle bir mücadele ve direnişi sürdürüyor. Vâlidebağ'daki mücadele, korunun ekolojik ve kültürel hâfızasını korumak için verilen bir mücadele. Bu mücadelenin tarihi Vâlidebağ Korusu'na dair çok önemli bir **toplumsal ve politik hâfızanın** birikiminin tarihi. Buradaki mücadele toplumsal hâfizamızı şekillendiriyor ve neyi niçin ne koşullarda yaptığımızı,-

yapmamız gerektiğini fark etmemize yardımcı oluyor. Çünkü hafızâlarımız üzerinden düşünüyor, söz üretiyor ve eyleme geçiyoruz. Bu bölümde sizlere **Vâlîdebağ'daki toplumsal, politik ve hukuki mücadeleyi** üç dönem üzerinden aktarmak istiyoruz. Umarız ki Vâlîdebağ Korusu'nda neyi niçin yapmamız ve yapmamamız gerektiği konusunda yol gösterici olabiliriz.

Vâlîdebağ Korusundan Kim Sorumlu?

Vâlîdebağ Korusu'nun mülkiyeti Hazine'ye, tasarruf hakkı ise Millî Eğitim Bakanlığı'na aittir. Plan ünitesi ormanları mülki bakımdan İstanbul ilinin Üsküdar ilçesi sınırları içinde bulunmaktadır. Korunun tamamında fiili kullanım hakkı sadece Millî Eğitim Bakanlığı'na ait olmasına karşın 2004 yılında gerçekleştirilen uygulama ile koru içinde iki ayrı blok halinde faaliyet gösteren eski sanatoryum ve prevantoryum binalarının tasarruf ve yönetim sorumluluğu Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir. 2006 yılında İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü ile Üsküdar Belediyesi arasında bir protokol yapılarak korunun bakım, onarım, temizlik ve güvenlik işleri Üsküdar Belediyesi'ne devredilmiştir (Akyıldız, 2015:43).

1. Vâlîdebağ: Bir Mücadelenin Başlangıcı

Kültürel hafıza bölümünde bahsettiğimiz üzere Vâlîdebağ Korusu 1980'ler itibariyle **yapılaşma sürecine** açık bir hale gelmiştir.

"12 Eylül 1980 tarihinden sonra gelen yeni yönetim hastane alanında inek yetiştirilmesine tepki göstererek döner sermayeyi ortadan kaldırmış ve bundan sonra Vâlîdebağ Korusu sahipsiz ve bakımsız kalmıştır. 12 Eylül yönetiminin ilk yıllarında nazım planlarda yeşil alan olarak görülen ve kamulaştırılarak Öğretmenler Hastanesi alanına dâhil edilmesi gereken alanda plan değişiklikleri yapılarak Koşuyolu'nda bulunan bugünkü Vâlîdebağ Sitesi inşa edilmiştir. 1986 yılında dönemin Millî Eğitim Bakanı Avni Akyol Vâlîdebağ Korusu'nun göçmen kuşların konaklama alanı olan ağaçsız bölgeyi Marmara Üniversitesi'ne tahsisine olur verir ve 1990 yılında da korunun bir parçasında Haydarpaşa Lisesi binası yapılır. 1995 Yılında 3M Çamlıca Konakları'nın açılışı devlet erkânının katılımı ile yapılır ve bu yıl bu bölgeye konan leyleklerin sayısı bir elin parmaklarını geçmemiştir." (Vâlîdebağ Gönüllüleri Arşivi; akt. Akyıldız, 2015: 42)

Yapılaşmaya dair atılan adımlar Vâlîdebağ'da 90'lardan günümüze kadar uzanan bir dayanışmayı doğurmuştur. Koru için başlayan toplumsal mücadeleyi büyüten ve geliştiren kilit olayları ve insanları harekete geçiren, bir arada tutan 'dinamikleri' anlamak mücadeleyi anlamak için oldukça önemlidir. Bu dinamiklerden ilki, yaşam alanlarına yönelik tehdit sonrasında var olan **mahalle kültürünün** örnek bir **mahalle dayanışması** sürecine evrilmesidir. Çünkü, Koşuyolu, Acıbadem, Altunizade, Barbaros mahallelerinin ortasında yer alan Vâlîdebağ Korusu burada yaşayan insanlar için önemli bir nefes alma noktasıdır.

"1998 yılına geldiğimiz zaman burada elli dönümlük bölümün -burası 354 dönüm-Marmara Üniversitesi'ne tahsis edildiğini duyduk. Gazeteler yazdı. Bunun üzerine etrafta oturan insanlar; Koşuyolu, Acıbadem, Altunizade, Barbaros mahallelerinde oturan insanlar, herhangi bir çağrı olmaksızın burada toplandık. Ve neredeyse her gün toplanıyorduk. Heyecanlıydı...1998 yılının ekim ayında, böyle coşkulu tepkiler gösteren yüzlerce insandık. Sonra bunu haftada bir toplantılara dönüştürdük ve ne yapabiliriz diye düşünmeye başladık. Ve burasını bir sit alanı ilan ettirerek daha iyi koruyacağımızı düşündük. İşte o haftalık toplantılarla Vâlîdebağ Gönüllüleri doğdu." (Arif Belgin)

Bu mücadelenin temeli 1994 yılında Altunizade Mahallesinde özelleştirilmek istenen kamu arazisine karşı mahallelilerin bir araya gelişi ile başlamıştır. Altunizade Mahallesi Muhtarı Cafer Koç'un öncülüğünde 1995 yılında **Altunizade Yurttaş İnisiyatifi** kurulmuştur. Kurulan bu inisiyatif önemli bir toplumsal muhalefet ve dayanışma alanı açmıştır. İnsanlar kuru ve çevresindeki müşterek alanlar için bir araya gelmeye ve bu alanları korumak üzerine konuşmaya başlamıştır. Jay Walljasper mahalleyi toplumu güçlendirmenin güçlü - ama çoğunlukla ihmal edilen - bir aracı olarak tanımlar (2015; 138). Mahalle çoğumuzun hayatında önemli yer tutan müşterek bir alandır. Altunizade Yurttaş İnisiyatifi örneğinde de görebildiğimiz üzere bu birliktelik, dayanışma ve direniş süreci bölgede yaşayan insanlara **aktif yurttaş** refleksi kazandırarak toplumun güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

Müştereklerimiz; en yalın haliyle paylaştıklarımız olarak tanımlanıyor. Müşterekler hepimize ait ve aynı zamanda da kimseye ait değil. Müşterekler doğa tarafından bahşedilmiş olabilir ve aynı zamanda insanların ortak inşası da. Örneklendirmek gerekirse: Hava, su, parklar, kütüphaneler, internet, danslar, bilimsel araştırmalar, vikipedi, devlet okulları, masallar, okyanuslar ve uzay...(Walljasper, 2015; 20-26)

Yurttaşlık Derneği, aktif yurttaşlık ifadesini ile şu açıklamayı yapıyor:

"Yurttaşlar haklarının ihlal edildiğini düşündüklerinde dava açabilirler, yahut açılmış bir davada husumetin tarafı olmak için davaya katılabilirler. Sadece sembolik değil aynı zamanda aktif olarak davalara katılarak faaliyet alanlarındaki yanlış kamusal ve özel uygulamaları teşhir edebilir aynı zamanda bu tip uygulamalara son verilmesi için müracaat ve dava haklarını kullanabilirler. Baro elbette bu konuda yetkilidir ve gerektiğinde yurttaşlar eğer koşulları sağlıyorsa barolardan ücretsiz adli yardım alabilirler. Yurttaşlar bir araya gelerek de kendilerini ilgilendiren ve zarara uğradıklarını düşündükleri konularda başvuru hakkını kullanabilir, dava açabilirler. Son dönemde özellikle çeşitli haberleşme araçlarının aktif olarak kullanılması sayesinde sivil toplumu oluşturan aktif yurttaşlar birbirinden farklı ve çeşitli kimliklerle, nelerle (sınıfsal, etnik, vb.) iç içe geçen bir ilişkiler ağına dayanarak esnek ve hızlı hareket edebiliyor; lidersiz, kısıtlayıcı ve katı kurallara, tüzüklere gerek duymadan, sadece bir sorunu dert edinmiş olma temel fikri ile yol alıyor."

Vâlîdebağ Korusu aktif yurttaşlık örneği sergileyen 6.000 yurttaşın imzasıyla ve Koruma Kurulu kararıyla 16 Temmuz 1999 yılında **birinci derece sit alanı** ilan edilmiştir. Sit alanı ilan edilmesine rağmen koru içerisinde 'izci evi' inşası gibi yapılaşma süreçleri devam ettiği için Vâlîdebağ'da bir araya gelen gönüllü yurttaşlar tarafından 2001 yılında **Vâlîdebağ Gönüllüleri Derneği** kurulmuştur. "İstanbul III numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 04.08.2004 tarihli, 17 sayılı kararında semt sâkinlerini, dolayısıyla onların temsilcisi Vâlîdebağ Gönüllüleri'ni koru ile ilgili hususlarda görüşü alınması gereken taraf olarak işaret etmiştir." (Akyıldız, 2015: 44)

Vâlîdebağ'ın toplumsal ve politik hâfızasını şekillendiren bu süreç aynı zamanda onunla ilişkilenen insanların bireysel hâfızalarında da kendi hikâyesini bulmuştur. Vâlîdebağ mücadelesine dahil olma motivasyonları, bir araya gelerek öğrenilenler, parçası olunan topluluklar, kişisel hayatlarına dair hissettikleri tatmin her birinin zihinlerine işlenmiştir bile.

"1998'den beri de Vâlîdebağ Gönüllüsüyüm...Evet, çalışırken bir parçası oldum, iyi ki de öyle. Çünkü emekli olunca insanlar boşluğa düşer. Ben boşluğa düşmek şöyle dursun, en az çalışma hayatı kadar yoğun başka bir çalışma hayatının içine düşmüş oldum. Burada gönüllüyüz ama gerçekten profesyonelce çalışmayı gerektiren bir yer burası. Çünkü işin sosyal medya ayağı var, hukukî boyutu var, eylemsellikler, yazışmalar, davalar var. Ok boyutlu ve aynı zamanda çok emek harcamayı gerektiren bir yer, bir kişi ile ya da beş kişiyle hallolabilecek bir şey değil. Kalabalık bir ekip gerekiyor. Biz de oldukça kalabalık bir ekibiz aslında tabiki bu zamanla değişiyor, kişiler değişiyor. Taşınanlar oluyor, ölenler oluyor ama gönüllülük devam ediyor." (Arif Belgin)

Vâlîdebağ'da şu anda oturduğum site Murat sitesi, Barbaros bunların hiçbiri yoktu. Benim çocukluğum o yeşil alanlarda, parklarda geçti, bahçeli evde de büyüdüğümüz yeşile ilgilim herhalde bu şekilde başladı...Çevreci olmamam mümkün değildi herhalde...Fakat Vâlîdebağ Korusu'nun esas keşfedilmesi sanıyorum Üsküdar Belediyesi'nin 2014'te yerel seçimlere hazırlanırken burayı 'Hyde Park' yapacağım demesiyle oldu. Biz de 'Hayır yapamazsın!' dedik...O zaman bu gördüğünüz kalabalıklar hiç yoktu. Biz bir avuç sarı önlüklüler Starbucks'ın önünde, Koşuyolu'nda, aşağıda Ceviz Ağacı'nın karşısındaki parkın girişinde ve bazen de seyyar olarak elimizde imza föyleri ile bayağı direndik. O zaman çevredeki halkın Vâlîdebağ hakkında haberi oldu. Biz olay olmadan önce de bu işin içindeydik. Yetkili mercilerle iletişim kuruyorduk. Belediye ile yazışmalar için dernek kurulmuştu. Kurumsal yapımızın ortaya çıkmasının sebebi budur. Yatay bir örgütlenme içerisinde çalışıyoruz..." (Mualla Erden)

Bu havza, Vâlîdebağ havzası bütünüyle dört mahalleden oluşuyor. Üsküdar'a bağlı Acıbadem Mahallesi, Barbaros Mahallesi, Koşuyolu Mahallesi ve Altunizade Mahallesi. Türkiye'nin duyarlı, entelektüel insanların oluşturduğu bir mıntıka diyebiliriz burası için. Ve dayanışma çok kuvvetli burada. Vâlîdebağ Gönüllüleri, Vâlîdebağ Savunması, diğer inisiyatifler ve siyasi oluşumlar vs. var. Bu korudan herkes faydalıyor, herkesin

çoluğu çocuğu geliyor... İnsanların kararlı mücadelesi burayı anlamlı kılıyor. [\(Faruk Yege\)](#)

Gezi Parkı'nda çocukluğum, Vâlîdebağ'da ise gençliğim geçti. O sebeple Vâlîdebağ benim için çok önemli. Lise yıllarında okuldan çıktığımızda arkadaşlarımızla buraya gelirdik...Bu koruda çok fazla anım var. Bu alanın olduğu gibi kalmasını istiyorum. Yapılaşmaya açılmamasını istiyorum...Yaşça küçük olduğum zamanlarda buraya gelip vakit geçirirken görüyordum. Gönüllü ablalar, abiler, arkadaşlar mücadele ediyordu. Küçükken uzaktan takip ediyordum. Şimdi ise ben de aralarına katıldım. Birlikte korumaya devam ediyoruz. [\(Burcu Kırıs\)](#)

"Koru bende çok kişisel bir yerdedir. Etraftaki, civardaki okullardan çocukların geldiği ve doğayla temas ettikleri bir yer olması beni çok etkiliyor, benim de çocukluğumdan beri benzer bir ilişkim var koruyla. Zira bir yandan annemin de var. O da hastanede kalmış çocukken, orada tedavi görmüş. Hikayelerimizi içeren anıların silinmesini istemem toplumsal hâfizadan. Çünkü mekan değişince toplumsal hâfızanın nasıl silindiğini biliyorum başka yerlerdeki mevcudiyetinden. Kadıköy'deki mahalle evlerinde aktiftik, Gezi sonrası. Mahalle evlerinden bizi çıkarttıkları zaman geriye sanki hiçbir şey kalmadı, o evler de dönüştü... Ve şimdi koruda atladığım hendeği hala görüyor olmak; annemin gezerken çocukken şunu da oynuyorduk dediği yerlerin olması; Keza babam Beylerbeyi'nde büyümüş. Oradan Kadıköy Sinemasına yürürlermiş. 'Koruların içinden geçe geçe yürürdük' diye anlatıyor. Asfalta çıktıkları çok azmış, düşünsene ağaç örtüsünün bütünlüğü-nü ve Vâlîdebağ Korusu da geçtikleri hattan biri." [\(İnci Bilgiç, 9.36- 12.07\)](#)

2000'li yıllardan günümüze Vâlîdebağ Korusu'nda farklı sebepler öne sürülerek yapılaşmanın önü açılmak istenmiştir. Burada belirttiğimiz 'yapılaşma' kavramından sadece inşaat süreçleri anlaşılmalıdır. Gerçekleştirmek istediğimiz her insani faaliyet, etkinlik, buluşmanın da tıpkı yapılaşma gibi doğada bir etkisi vardır. Örneğin çok küçük bir faaliyet gibi gözüken bir piknikle bile bu etkiyi yaratabiliriz. Doğada bıraktığımız etkiyi tek başımıza belki fark etmeyebiliriz ancak şehirde yalnız değiliz. Sürekli tekrar eden bu küçük faaliyetler sonucunda bile oluşan insan baskısı sebebiyle bir doğal alanın ekolojik döngüsünde geri dönülmez tahribatlar yaşanabiliyor. Bu sebeple Vâlîdebağ Gönüllüleri koruma çalışmalarında korunun **koruma-kullanma** dengesinin gözetilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

"İnsanlar hiç kullanmasın demiyoruz ama kullanırken koruma kullanma dengesine önem vermek ve bu dengeyi hep korumadan yana gözetmek gerekiyor. Eğer bir yeri korumazsanız kullanamazsınız da. Sürekli kullan kullan nereye kadar? Bir zaman sonra yok olur, yok olunca da kullanamazsınız. Yani sırf kullanma ya da kullanmaya ağırlık veren bir dengeyi gözetmek sonuçta yıkıma götürüyor, yok olmaya götürüyor. Ama korumaya ağırlık verirsiniz uzun yıllar koruma şansınız var. Kullanma şansınız var. Onun için öncelikle koruma diyoruz. Kullanmayı tamamen göz ardı etmeden ama korumaya öncelik vererek." [\(Arif Belgin\)](#)

Korunun gündelik insan faaliyetleri ile kullanılmasının ötesinde çok daha yıkıcı bir şekilde 'tüketilmesini' öngören projeler zaman zaman belli başlıklar altında gerçekleştirilmek istenmiştir. **2009 yılında** kros şampiyonası sebep gösterilerek kuru içerisinde dozer ile yol genişletme çalışması yapılmıştır. Kuru içerisinde ilk iş makinasının girdiği bu tarihten sonra **2010'lu yıllarda** "dini tesis", "hyde park", "otopark genişletilmesi" gibi çeşitli sebeplerle Belediye koruyu yapılaşmaya açmak istemiştir. Bu çalışmalara karşı Vâlîdebağ Korusu'nu korumaya yönelik mücadelenin istikrarlı bir şekilde devam ettiğini söyleyebiliriz. Hukukî yollara başvurmak, barışçıl protesto gösterileri, koruda nöbet tutulması, imza kampanyaları, uzmanlarla birlikte saha çalışmalarının yapılması tüm bunlar Vâlîdebağ Korusu'nda bir araya gelen insanların uzun yıllardır sürdürdüğü faaliyetlerdir. Her biri korunun toplumsal hafızasının kıymetli bir parçasıdır.

2. Toplumsal Muhalefeti Birlikte Büyütmek

Bahsettiğimiz projeler **2014 yılında** Vâlîdebağ Korusu'nun gündemine yerleşmiştir. Bu projelerden biri 2012 yılı yerel seçimlerinde vaat edilen '[hyde park](#)' projesidir. Projeye göre Vâlîdebağ Korusu'na seyir terasları, çocuk eğlence ve oyun alanları, açık hava tiyatrosu, yürüyüş yolları, hidrolik koruma alanları, Adalar'a kadar izlenme imkanı sağlayan gözlem kulesi, dinlenme alanları, koşu ve bisiklet yolları ile gölet yapılması planlanmaktaydı. 2014 yılının Şubat ayında Vâlîdebağ'da pek çok sivil toplum kuruluşunun, organizasyonun, bireylerin yer aldığı bir [basın açıklaması](#) gerçekleştirilmiştir. Bu açıklamada Vâlîdebağ Korusu'nun I. Derece Sit Alanı olduğu vurgulanmış, halihazırda halkın kullanımına açık bir alanın düzenlenmek istenmesinin sebebi 'ranta' bağlanmıştır. Bununla beraber bölgede yaşayan insanların da projeye dair fikirlerinin alınmadığı vurgulanmıştır. Sürece yönelik Vâlîdebağ Gönüllüleri tarafından bir imza kampanyası başlatılmıştır. Aynı sene içerisinde imza sayısı 180.000'i geçmiştir.

Yine aynı sene içerisinde öğretmen evinin otoparkının genişletilmek istenmesi, İzci Çadırı olarak betonarme bir yapının inşasının planlanması ve son olarak kuru sınırında yer alan yeşil alan statüsündeki bir bölgeye cami yapılmak istenmesi yıl boyunca insanları Vâlîdebağ Korusu'ndaki yapılaşmaya direnmek için bir arada tutmuştur. Tepkilere rağmen [camii](#) yapılmıştır. Vâlîdebağ'ı koruma amacıyla yapılan protestolar boyunca çeşitli polis şiddeti olayları da yaşanmıştır. Türkiye'deki ekoloji mücadelesinin ve hak temelli savunuculuk yapan insanların uğradığı ihlaller Vâlîdebağ'ın hafızasında yer almaya devam etmektedir.

"2014 yılının ağustos ayında Öğretmenevi Müdürlüğü otoparkı genişletmeye kalktı. Millî Eğitim Bakanlığına tahsis edilmiş bir alan burası. Biz de dedik ki: "Koruma Kurulu kararı var mı? Burası sit alanı, koruma kurulundan izin almanız lazım." "Var:" dediler ama kararı göstermediler. "Öyleyse biz de yaptırmıyoruz." dedik. Yaptırmadık. Kamuoyunda ilk defa o zaman geniş bir yankı uyandı, yüzlerce insan öncelikle yakın çevreden sonra da daha uzaklardan desteğe geldi.

Arkasından Eylül ayında, biraz sonra göstereceğim bir yer var, orada bir izci çadırı vardı, 'İzci Evi' demişlerdi. Abdülaziz'in atlarının dinlenmesi için yapılan ahır binaları varmış...Res-

torasyon adlı altında izci evi yapıldı... İzci evinin yanına kocaman, bir çadır koydular. Sonra o çadır yıkıldı günün birinde. 2013'te galiba yıkıldı. Ve o çadırın yerine yeni bir çadır yapacağız dediler. Tamam çadırın yerine çadır yapın ama bir baktık ki beton kalıpları dökülmüş. Hem de baya bir beton kalıplar yani, yine bir buçuk metre boyunda. "Bunu yapamazsınız, Koruma Kurulu kararı olmadan" dedik yine. Koruma Kurulu kararı yine yoktu. "Yaparız" "Yapamazsınız". Biz de o beton kalıplarını bir güzel söktük, yaptırmadık. Kamuoyunda yine çok ses getiren ikinci bir eylem oldu. Üçüncüsü aynı sene içinde 2014'ün Ekim ayında oldu. Buradan şöyle bir bakabiliriz, şurada gördüğünüz bir minare var. Ağaçların arkasında kalıyor. Şimdi kış olduğu için rahatça görebiliyoruz. İşte o minare ve onun yanındaki camiyi 2014 yılı Ekim ayında yapmaya başladı, Üsküdar Belediyesi. Kendisine yeşil alan olarak tahsis edilmiş olan alana yapmak istediler. İmar planını değiştirdiler ve ibadet alanına çevirdiler. Buna karşı 6 tane dava açılmış durumda. Davalar devam ediyor. Davalardan birinde yürütmeyi durdurma kararı var ama dinlemiyorlar. Bir de artık oradaki eylemler Türkiye çapında ve hatta dünya çapında Vâlîdebağ'ın duyulmasını sağladı..." (Arif Belgin)

Vâlîdebağ Direnişi, 2014 senesinde yaşanan bu gelişmelerle beraber çok büyük bir ivme kazanarak görünürlüğüne ve etkisini artırmıştır. Binlerce insan koruyu savunmak için bir araya gelmiş, forumlarda buluşmuş, ağaç dikme gibi barışçıl eylemlerde bulunmuştur. 2013 yılında Gezi eylemleri ile birlikte artan kent hakkı bilinci ve toplumsal muhalefet pratiklerinin yerleşmeye başlamış olması, o dönem kazanmaya başladığımız bir arada olma bilincinin çevre hareketleri içerisinde köklenerek devam etmesi ve uzun yıllar boyunca devam eden Vâlîdebağ direnişinin istikrarlı görünümü direnişi büyüten sebepler arasında sayılabilir.

Mücadelenin genişlemesi, bir araya gelen insanları ve fikirleri çeşitlendirmiştir. Bu çeşitlilik ile birlikte **Vâlîdebağ Savunması** gibi yeni dayanışma grupları da ortaya çıkmıştır. Bu, bir kuru etrafında birleşmenin ve çeşitlenmenin getirdiği toplumsal dayanıklılığı ve direnci temsil eden önemli bir durumdur.

"Aslında toplumun sokağa inmesi, sorunlara sahip çıkması, daha öncesinde olmadığı kadar gezi süreci sonrasında olmuştur. Binlerce insan evinde oturup sorunları sadece yakınma boyutunda konuşurken, birden gezi sürecinde sokakta bulunmuştur. Aslında şöyle diyebiliriz, gezi süreci sonrasında çok fazla insan sokağa çıktı. Burada bir kısım insan sokağa çıktı fakat sokaktan geri dönmedi. Biraz savunmanın ortaya çıkışına böyle bakabilirsiniz. 2014'lü yıllarda koruya komşu parselde cami inşaatı yapılması mevzuu üzerine gene özellikle havzadan ve Kadıköy'den ve İstanbul'dan Gezi'nin etkisiyle yoğun bir kalabalık geldi. 5000 kişilik yürüyüşler, tomalar, gaz sıklmalar falan... bir buçuk, iki aydır devam eden bir cami direnişi diye adlandırılıyor avzada. Vâlîdebağ gönüllülerinin de önerisi ile İstanbul'un çok farklı yerlerinden gelen insanların bir çatı altında bir savunma örgütlenmesi mümkün oluyor ve onun adına da Vâlîdebağ Savunması deniliyor sonrasında. Gönüllüler ve savunma o noktadan sonra ayrışma demeyeceğim ama farklı yollarda ilerlemeye karar veriyorlar. Ben de daha sonraki süreçte savunma içerisinde katılmış oldum." (Yüksel Demirtaş)

3. 250 günü aşan nöbet

2014 yılından sonra Vâlîdebağ'a yönelik çeşitli müdahale girişimleri zaman zaman devam etse de büyük bir proje ile tekrardan kamuoyunun gündemine gelmesi 2018 yılını bulmuştur. 2018 yılındaki Türkiye genel seçimlerindeki vaatlerinden biri **Vâlîdebağ Korusu 'millet bahçesi'** projesi olmuştur. Millet Bahçesi projesine göre koruda fitness alanlarının, bisiklet parkurunun, aydınlatma direklerinin, seyir terasının, yürüyüş parkurlarının, çocuk oyun alanlarının, otoparkların yapılması ve gözlem kulesinin, taş zeminlerin iyileştirilmesi planlanmıştır. İçeriği itibarıyla 'Hyde Park' projesinden farklı olmayan millet bahçesi projesi için Vâlîdebağ Gönüllüleri **15 Ekim 2018** tarihinde bu projeye onay veren Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'na dava açmıştır. **25 Haziran 2021** tarihinde ise davada [yürütmenin durdurulması](#) kararı çıkmıştır.

2020 Mart ayında mülkiyeti Hazine'ye ait olan korunun 261 bin metrekarelik alanı, bakım ve onarım gereksiyiyle Üsküdar Belediyesi'ne tahsis edilmiştir. **2021 yılının Nisan ayında** Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum Üsküdar Belediyesi'yle beraber **'Düzenleme ve Rehabilitasyon Projesini'** hayata geçireceklerini belirtmiştir. Bu proje ile birlikte Vâlîdebağ'ını savunmak üzere bir araya gelen insanlar **21 Haziran 2021** tarihinden itibaren korunun belli alanlarında ani müdahalelere karşı düzenli olarak [nöbet](#) tutmaya başlamışlardır. Ara ara belediye ekipleri tarafından koruya belli aralıklarla çim biçme, çöp toplama gibi gerekçelerle girilmeye çalışılmış, koruyu savunan insanlar tarafından bu müdahaleler engellenmiştir.

"...Mesela son 10 yılı anlatayım ben size. 2014'ü biliyorsunuz. Ondan sonraki süreçte ise çilgin proje olarak 'hyde park' yapacağız buraya dendi. 2018'de Millet Bahçesi dendi ve şimdi de rehabilitasyon ve bakım projesi deniyor. Üsküdar Belediyesine tahsis edilmesinden sonra bu süreci kim yürüttü diye bakarsak, Park ve Bahçeler Müdürlüğü yürüttü. Bunun niye altını çiziyorum? Bakış açısını herkes anlasın diye. Burası koru, yani küçük orman olarak tanımlayabiliriz. Ve bu noktada Park ve Bahçeler Müdürlüğü'nün süreci yürütmesi buranın park veya bahçe olarak görülmesi anlamına geliyor. Yönetenler tarafından 2018'de Millet Bahçesi projesi de yine aynı bakış açısını gösteriyor. Çünkü millet bahçesi ki dünyada olmayan bir kavram, hadi diyelim oluşturuldu. Böyle bir kavram ile buradaki amaç nedir? Yeşil olmayan yerlerin yeşil yapılmasıdır. Zaten koru olan yere koruma dışında ne yapılacaktır ki?"

Bizim üç tane devam eden hukuki sürecimiz var. Onlardan da bahsederek süreci aslında net bir şekilde tarif edebilirim. Birincisi 2018'de az önce söylediğim Millet Bahçesi projesi. Dediğim gibi zaten koru olan bir yerin millet bahçesi projesiyle tırnak içerisinde bahçe statüsüne getirilmesi abesle iştigalden öte. Ben burayı talan edeceğim demektir... Çünkü birinci derecede doğal sit alanı burası. Siz burada bir şey yapıyorsanız bunu bazı kurullara sormanız gerekiyor. Mesela içeride hepimiz için sembolik bir değeri de olan Hababam Sınıfı'nın çekildiği Adile Sultan Kasrı vardır. Abdülaziz Köşkü keza öyle. Söylediğim gibi bunlarla ilgili fiziki yapısına vs. bir işlem yapılması,

bir müdahalenin olması, zarar verilmesi Kültür Bakanlığı'na bağlı Koruma Kurulu'nun denetimindedir. Diğer yandan koruda tespit edilen anıt ağaçlar var. Dolayısıyla bunlar da Çevre Şehircilik Bakanlığı'na bağlı Tabiat Varlıkları Koruma Kuruluna tabidir. Dolayısıyla burada ne yaparsanız yapın bu kurulun kararlarına uymanız gerekiyor. Hoş, bu kurullar doğru işler yapıyor mu tartışılır... Millet Bahçesi Projesinde Koruma Kurulu'nun kararı vardı. İlginç bir şekilde Koruma Kurulu yapabilirsiniz, dedi. Biz bu noktada davayı açtık ve [yürütmeyi durdurduk](#). Bilirkişi raporuyla da buraya herhangi bir şekilde Millet Bahçesi Projesi uygulaması yapılırsa kuru vasfının kaybedileceği tespit edildi. [Simdi kararı bekliyoruz](#).

İkincisi burası için bir [plantama](#) yaptılar. Birinci derece doğal ve tarihi sit alanlarında yapılan planların ismine koruma amaçlı nazım imar planı derler. Kısaltması KANİP'tir. Bu planlar koruma amaçlı yapılır ama bizde yapılan planı şöyle tarif ettim; koruma-ma planı. Böyle bir plana bağlı olarak bir ihale yapıldı. Yani planla pası verdiler, ihale ile golü attılar. İçeriğinde ne vardı? 88000 metrekare çim serimi, 500 araçlık otopark, yoga-pilates alanları, yaklaşık 13 km kadar yol yapımı, betonla sabitlenmiş banklar ve ışıklandırılmalar... Burası kuşların göç rotası üzerinde olduğu için çok önemli, ışıklandırma riskli... Bu dosyada da biz yürütmenin durdurulması kararı aldık. Ayrıyetten de rapor yine lehimize geldi. [ihalenin iptali](#) ile ilgili geçtiğimiz aylarda davamızı kazandık. Buna bağlı olarak da Üsküdar Belediyesi - haklılığımız o kadar çok ispat edildi ki - ihaleyi yaptığı şirketle sözleşmesini [feshetti](#). Dolayısıyla hem ihale ortadan kalktı, hem de böyle bir şirket ve böyle bir sözleşme artık yok. Bu Vâlidebağlıların büyük bir başarısıdır. İnandılar, direndiler, iradelerini ortaya koydular.

En son olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığının ilanlarından tesadüfen gördük, kuru içerisinde otuz dönümlük bir alanı yeni bir kavram ortaya atarak; Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanma alanı ilan etti. Bu otuz dönümlük alan, [Haydarpaşa Lisesinin](#) olduğu alana denk geliyor. Haydarpaşa Lisesi korunun arazisinde kurulmuş. Lise sit alanı ilan edilmeden önce inşa edildiği için, müdahale edilemiyor. Burada bir inşaat yapılmak isteniyor. Peki bu kadar masum mu? Hayır değil. Çünkü korunun otuz dönümüne bugün statü değişikliği yapılırsa yarın bir otuz dönümüne daha yapılabilir. Bir genelge ile tam tersi uygulamalar da yapılabilir. Örnek veriyorum; Abdülaziz Köşkünü restore edeceğiz hatta yıkıp yeniden yapacağız diyen de çıkabilir. Bu bir parçalama stratejisi. Baktığımızda özetle hastane ile başlayan, ibadethane ile devam eden süreç okul ile ilerletilmeye çalışılıyor. Vâlidebağ içine truva atları koyuyorlar. Ama bugün 356 dönümü, faunası ve florası ile kuru korunmaya devam ediyor..." (Onur Cingil)

4. Ekosistem Tabanlı Yönetim Planı

Halen devam eden nöbet ile birlikte Vâlidebağ Korusu için ne yapabiliriz sorusu İstanbul Planlama Ajansı tarafından **5 Ağustos 2021** tarihinde düzenlenen "**Vâlidebağ Korusu'nun Geleceği Çalıştayı**"nda bir yanıt bulmuştur: **Ekosistem Tabanlı Yönetim Planı**.

..Ağustos'ta İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Planlama Ajansı tarafından organize edilen Vâlidebağ Çalıştayında ortaya çıkan ekosistem tabanlı yönetim planı ihtiyacı ile bu farklılaşma ortaya çıktı...Savunma ya da koruma sadece biz dile getirilen projeleri istemiyoruz diyerek olmamalı. Onun bir adım ötesine geçerek biz burayı nasıl istiyoruz da tanımlanmalıdır. Bu tanımlamada ancak böyle bir planla olabilir, bu da hem uzun soluklu bir iştir hem de farklı bakış açılarından uzmanların araştırmalar yapmasıyla ortaya çıkabilecek bir şeydir. Böyle bir çalışma olmalı demiştim. Çalıştay kararlarına bu yansıdı. Sonra çalıştay bittikten sonra da Vâlidebağ sivil direnişi en çok bunun üzerinde durdu. Kendi aralarında konuştular. Sonra beni çağırdılar. Siz böyle bir şey dediniz. Bu nedir, nasıl olabilir ne sağlar diye. Yaz aylarında geldik. Vâlidebağ' da toplantılar yaptık. Ben onlara ekosistem tabanlı yönetim planının ne olduğunu, nasıl yapılabileceğini burada reel olarak, yani normalde bu tür planların sorumlu kamu kuruluşları tarafından yapılması gerekir. Burada da Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Üsküdar Belediyesi, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı gibi alanda söz hakkına sahip kamu kuruluşları var. Ama bunların hiç birisinin böyle bir plan yapmak gibi bir niyetlerinin olmadığını biliyoruz. Dolayısıyla bunun ancak buradaki sivil toplum tarafından ve gönüllü araştırmacılar tarafından yapılabilecek bir proje olduğunu söyledim. Onlar da bana dediler ki 'siz gönüllü araştırmacılar işini organize ederseniz, biz de sivil toplum olarak gerekli minimum masrafları gönüllülük çerçevesinde sağlamaya çalışırız.' Sözün özü Vâlidebağ'daki direnişi farklı kılan budur: Vâlidebağ Korusu'nda, Millet Bahçesi ve benzeri projeleri istemiyoruz demekten öteye geçildi. Umut ediyorum ki önümüzdeki yılbaşına 2023'e kadar Vâlidebağın bir ekosistem tabanlı yönetim planı olacak. Bu plan diyecek ki Vâlidebağ bir ekosistemdir. Elbette insan kullanımları tarihsel süreçte de olmuştur. Ama İstanbul gibi büyük bir metropol içinde burası ekolojik özellikleri ön plana çıkan şehrin göbeğinde mutlaka korunması gereken bir doğal varlıktır. Bu doğal varlığın nitelikleri şunlardır, üstünlükleri bunlardır, zayıf yanları bunlardır. Bu özellikler temel alınarak şu şekilde insan kullanımları olmalıdır, şu ölçülerde bir alanda şunlar yapılabilir şeklinde bir plan ortaya çıkacaktır." ([Cihan Erdönmez](#))

"Cihan hoca (Cihan Erdönmez)siz yurttaş olarak hazırsanız gönüllü akademi olarak biz de ekosistem tabanlı yönetim planına varız dedi ve süreci fiili olarak aralık ayında başlattık. Buluşmalar başladı. Şimdi bir akademi tarafının örgütlenmesi var. Bir de bizim yurttaş tarafının örgütlenmesi var. Bizim örgütlenmemiz şu şekilde, onu bilgisini vereyim, şu an da zannedersem biraz önce paylaştığım bu dökümanda da var. 6-7 tane çalışma grubumuz var. Bunlardan biri lojistik grubu, buraya gelecek olan akademisyenlere yemek, ulaşım sürecinde yardım edilmesi için. Fauna grubu, flora

grubu, sivil toplum grubu - kamu kurumlarıyla görüşmeler ya da diğer stk'larla görüşmeler için- liken grubu, ağaç grubu ve finans grubu. Bunların hepsi örgütlendi. Şu anda fiili olarak yanılmıyorsam 40 ya da 50 insan bu çalışma grupları içerisinde çalışıyor. İlkel olarak her bir birey iki grupta yer alabiliyor..Bu İPA çalıştayının en önemli ve gözden kaçırılmaması gereken bir noktası da korunun yönetiminin nasıl olacağına dair. Onu siz de raporlarınızda belirtirseniz çok iyi olur. Çünkü yurttaş burada aslında yıllardan beri mesaj veriyor yönetenlere. Burayla ilgili alacağınız herhangi bir karar yapacağınız herhangi bir tasarrufu benim görüşüme alacaksınız diyor. Mücadelenin aslında çıktısı bu. Dolayısıyla bu talebi karşılık da buldu ki koruya şu ana kadar yöneten müdahale edemedi. İstedikleri anlamda müdahale edemedi.. Ekosistemini yok edecek tipik bir bir parkta yaptıkları işlemlerin hiçbirini yapamadılar bugüne kadar. Dolayısıyla İPA çalıştayın çıktılarının en önemlisi de buranın yönetimine dair yurttaşın bir talebi var. O da buranın yönetimine katılmak. Bunu nasıl yaparız, nasıl ederiz? Bizim sorunumuz olduğu kadar yönetenlerin de sorunudur ama bizim talebimiz yurttaşın talebi zaten yaptığı faaliyette bunu istiyor. Sen burada bir işlem yapacaksan benim ona inanmam gerekli, karar süreçlerine beni katman gerekiyor. 21-22 yıldır talep ediyor bunu zaten. Bu yeni hukuk sistemi içerisinde mümkün müdür? Mümkün olduğunu düşünüyorum. Yeter ki yöneten bunu istesin." ([Yüksel Demirtaş](#))

Burada dikkat çekmek istediğimiz birkaç husus var. Değişen bir dünyada farkına vardıklarımız ve insanın da ötesinde tüm canlılığı, ekosistemi gözettiğimiz yaklaşımlar. Kültürel Hâfıza bölümü boyunca anlattığımız tüm süreçlerde neoliberal politikaların vahşi mücadelesine kadar doğanın unsurları bir şekilde gözetiliyor ve onu bir parçası olduğumuz kabul ediliyordu. Lâkin yabancı olmadığı üzere hakim olan anlayış insanın üstünlüğünün gözetildiği 'doğadan yararlanma' odağındaydı. Hiçbir şeyin sonuza kadar sürmediği her şeyin bir şekilde dönüştüğü konusunda Vâlîdebağ için uzun yıllar mücadele eden insanların süreci getirmiş oldukları nokta oldukça kıymetlidir.

[Ekosistem Tabanlı Yönetim Planı](#) korunun ekolojik, kültürel ve toplumsal birikimini dikkate alan, bu unsurların birbirleriyle olan ilişkiyi gözeterek koruma temelli bir yaklaşımı benimsemektedir. Bununla beraber korunun yönetim sürecine dair sadece kamu kurumları, yerel yönetimler değil aynı zamanda koruyu bizzat kullanan yurttaşların da karar alma süreçlerine aktif katılımı gözetilmektedir.

Doğada her şey bir yere gider. Etkisini şimdi göremediğimiz bazı eylemler, davranışlar, olaylar bir yerlerde tepki olarak ortaya çıkmıştır bile. Denize atılan bir plastik örneğin. Gözümüzün önünden kaybolunca tamamen yok olduğunu düşündüğümüz tüm çöplerimiz gibi denizde bir yerlerde bir balığın midesinde yaşamaya devam eder. Ve oradan da tekrar bizim soframıza geri döner.

1990'lı yıllarda mücadelesi başlamış Vâlîdebağ Korusu için halen mücadele ediyoruz. Çok haklı taleplerimiz olsa bile tekrar ve tekrar karşımıza çıkan bu mücadele yorucu ve yıpratıcı bir süreç. Böyle anlarda hiçbir çabanın boşa gitmediğini hatırlamak umut

tazeleyebilir. Vâlîdebağ mücadelesinde atılan ilk tohum ile bugün koruda tehdit altında olan onlarca ağaç, yüzlerce bitki ve hayvan nefes almaya devam edebiliyor. Farklı farklı tahribat projelerine karşı inatla devam eden nöbetler ile belki çoktan yok olacak bir korunun içerisindeki kuş cıvıltılarını duyabiliyoruz. Kişisel tarihimizin, kısa insan ömrümüzün bir adım gerisinden bakıp bütünü görebilsek 25 yıllık bu mücadeleyi onurlandırabiliriz. Değişim zaman alabilir ama bir yerden başlamak gerekir.

2000'li yıllardan günümüze Vâlîdebağ Korusu'nda farklı sebepler öne sürülerek yapılaşmanın önü açılmak istenmiştir.

Vâlîdebağ Korusu da aktif yurttaşlık örneği sergileyen 6.000 yurttaşın imzasıyla ve Koruma Kurulu kararıyla 16 Temmuz 1999 yılında birinci derece sit alanı ilan edilmiştir.

Vâlîdebağ Direnişi, 2014 senesinde yaşanan bu gelişmelerle beraber çok büyük bir ivme kazanarak görünürlüğünü ve etkisini artırmıştır.

2018 yılındaki seçim vaatlerinden biri olan **Vâlîdebağ Korusu 'millet bahçesi' projesi**ydi.

15 Ekim 2018 tarihinde bu projeye onay veren Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'na dava açmıştır. 25 Haziran 2021 tarihinde ise davada yürütmenin durdurulması kararı çıkmıştır.

2020 Mart ayında mülkiyeti Hazine'ye ait olan korunun 261 bin metrekaarelik alanı, bakım ve onarım gerekçesiyle Üsküdar Belediyesi'ne tahsis edilmiştir.

2021 yılının Nisan ayında Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum Üsküdar Belediyesi'yle beraber **'Düzenleme ve Rehabilitasyon Projesini'** hayata geçireceklerini belirtmiştir.

Bu proje ile birlikte Vâlîdebağ'ını savunmak üzere bir araya gelen insanlar **21 Haziran 2021 tarihinden itibaren** korunun belli alanlarında ani müdahalelere karşı düzenli olarak nöbet tutmaya başlamışlardır.

Kaynakça

Açık Gazete (2007, 17 Mayıs) Bir Mahalleli Dayanışması: Vâlidebağ Gönüllüleri. Açık Radyo. <https://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/bir-mahalleli-dayanismasi-validebag-gonulluleri>

Akyıldız, S. (2015) Yeni toplumsal hareketler: Vâlidebağ direnişi örneği üzerinden çevre hareketleri. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akyıldız, S. (2019). Yeşil alan mı ibadethane alanı mı? dil, din, pratik ekseninde Vâlidebağ direnişi. Sosyoloji Araştırmaları Derneği, Sayı: 1 Sayfa 1-31 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/704852>

Atay, C. (2019) Kuş varlığı ve yeşil alan ilişkisinin peyzaj değerleri açısından irdelenmesi: istanbul ve Vâlidebağ korusu. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi. (1984, 20 Şubat). Resmî Gazete (Sayı: 18318). Erişim adresi: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020133742104_tur.pdf

Bahar, Ö.D., (30.06.2021) Korunun park ve bahçe olmaya ihtiyacı yok, bırakın kuru kalsın. Serbestiyet. 20.03.2022 tarihinde <https://serbestiyet.com/featured/koronun-park-ve-bahce-olmaya-ihtiyaci-yok-birakin-koru-kalsin-64214/> adresinden erişildi.

Birand, H. (2014). Alıç ağacı ile sohbetler. İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları

BirGün TV (2021, 16 Nisan) Vâlidebağ'da 22 yıllık direnişin öyküsü. [Video]. Youtube <https://www.youtube.com/watch?v=GHZm85hIMjI>

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi. (1996, 27 Aralık). Resmî Gazete (Sayı: 22860). Erişim adresi: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020101029bm_51.pdf

Bora, T. (17.02.2016) Kurumları yıpratmak. Birikim. 9.04.2022 tarihinde <https://birikimdergisi.com/haftalik/7523/kurumlari-yipratmak> adresinden erişildi.

Callenbach, E. (2012) Ekoloji cep sözlüğü İstanbul, Sinek Sekiz

Çelik, E.E. (2018) Haraway'in yoldaş türleri ve ağ ören anlatılar. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 26, s: 27-46. ISSN 2618-5784.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (belirtilmemiş tarih) Anıt ağaçlar. 27.03.2022 tarihinde <https://www.csb.gov.tr/anit-agaclar-makale> adresinden erişildi.

EcoDiurnal, (23.05.2018). Vatandaş Bilimi (Citizen Science) Nedir? 14.04.2022 tarihinde <https://ecodiurnal.com/citizen-science-nedir/> adresinden erişildi.

Demirtaş, E. (2020, 1 Ekim). Farklı türlerin sığınağı: Vâlîdebağ. Gazete Kadıköy. 3.04.2022 tarihinde <https://www.gazetekadikoy.com.tr/cevre/farkli-trlerin-siginagi-validebag> adresinden erişildi.

Fıstık, F. (2022, 11 Şubat) "Haydarpaşa Lisesi'ne rant odaklı müdahaleler kabul edilemez" Gazete Kadıköy. 26.03.2022 tarihinde <https://www.gazetekadikoy.com.tr/gundem/quothaydarpaşa-lisesi039ne-rant-odakli-mdahaleler-kabul-edilemezquot> adresinden erişildi.

Hyde Park Üsküdar'daki Vâlîdebağ Korusu'na kurulacak! (2014, 11 Şubat) EmlakKulisi. 26.03.2022 tarihinde <https://emlakkulisi.com/hyde-park-uskudardaki-validebag-korusuna-kurulacak/231382> adresinden erişildi.

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü (2021, 8 Nisan) Anna L. Tsing – The Particular in the Planetary: Reimagining Cosmopolitanism Beyond the Human [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=PqLiEo3baMc>

İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü (2019) 1/1000 ölçekli Vâlîdebağ korusu I. derece doğal sit alanı ve çevresi koruma amaçlı uygulama imar planı plan açıklama raporu. İstanbul. https://www.uskudar.bel.tr/userfiles/files/2019/1_1000%20%C3%B6l%C3%A7ekli%20plan%20raporu.pdf

İstanbul Planlama Ajansı. (2021) Vâlîdebağ politika belgesi. https://drive.google.com/file/d/1Ls_RbDQGgazwLhVILcWODPbMJB15yn13/view

Kapucu, B. (02.06.2019). Volkan yalazay ve eski istanbullu ağaçlar. Açık Radyo 10.04.2022 tarihinde. <https://acikradyo.com.tr/botanitopya/volkan-yalazay-ve-eski-istanbullu-agaclar> adresinden erişildi.

Kapucu, B. (01.09.2019). İngiliz manzara bahçeleri ve romantizme övgü. Açık Radyo. 24.03.2022 tarihinde <https://acikradyo.com.tr/botanitopya/ingiliz-manzara-bahceleri-ve-romantizme-ovgu> adresinden erişildi.

Koç, C. (2015). Neoliberalizmde devlet ve kamusal alan üzerine bir bakış. TBB Dergisi - 17. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-117-1460>

Kolay, A. ve Memiş, Ş. (2017). Talebe yurdundan öğretmenler hastanesine. Adile Sultan Kasrı: Maarifin hizmetinde 100 yıl. Osmanlı'dan günümüze Vâlîdebağı. Adile Sultan Kasrı Öğretmenevi ve ASO Ya

Kozalak Derneği. (2022, 14 Ocak). Saha Gezisi #1: Kuş Gözlemi. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=B2PG91CrgEE&t=1s>

Kozalak Derneği. (2022, 14 Ocak). Saha Gezisi #1: Kuş Gözlemi rehberimiz Vâlîdebağın Kuşları ekibi anlatıyor! [Video]. Youtube <https://www.youtube.com/watch?v=-wf2ieZ1y0>

Mahkeme, Vâlîdebağ Korusu'nda belediyenin ihalesini iptal etti. (2021, 24 Kasım) Cumhuriyet Gazetesi. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/mahkeme-validebag-korusunda-belediyenin-ihalesini-iptal-etti-1887525>

National Geographic. (25.09.2019). Türkiye'nin kırmızı listesi. 25.03.2022 tarihinde <https://www.nationalgeographic.com.tr/turkiyenin-kirmizi-listesi/> adresinden erişildi.

Onur Cingil [onurcingil] (2022, 6 Ocak) Sürpriz buydu Tutulan nöbetlerin, mahkeme kararlarının bir karşılığı olacaktı. [Tweet] Erişim Adresi: <https://twitter.com/onurcingil/status/1479060151671865344>

Onur Cingil [onurcingil] (2021, 24 Kasım) Çok şükür @ValidebagKorusu nu koruduk! Vâlîdebağ Korusu'nun talanı anlamına gelen #Üsküdar Belediyesi'nin yapmış olduğu İHALEYİ İPTAL ETTİRDİK! <https://twitter.com/onurcingil/status/1463516939712663558>

Per, E. (15.02.2022). 5000 papağan aramızda. Atlas Dergisi. 1.04.2022 tarihinde <https://www.atlasdergisi.com/kesfet/5000-papagan-aramizda.html> adresinden erişildi.

Su, S. (2001). Türkiye politikasında "yeni oluşumlar". Birikim Dergisi 149. Sayı. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-149-eyul-2001/2340/turkiye-politikasinda-yeni-olusumlar/4223>

Şahin, D. (2012). İstanbul korularında üreyen yeşil papağan ve iskender papağanı üzerine araştırmalar. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. <http://nek.istanbul.edu.tr/4444/ekos/TEZ/49197.pdf>

Şefik, M. (2017). Vâlîdebağ'ın emsalsiz bahçesi. Adile Sultan Kasrı: Maarifin hizmetinde 100 yıl. Osmanlı'dan günümüze Vâlîdebağı. Adile Sultan Kasrı Öğretmenevi ve ASO Ya

Şenel, S. (2016). Osmanlı'da bahçe ve hasbahçe kültürü. Şehir ve İrfan Dergisi Sayı:3 S.74-79. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1871843>

Şişman, Y. (2017) Türkiye'de sosyal politikanın dünü, bugünü: hayırseverliğin kurumsallaşması mı? gelişim mi? Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi 4(2) S. 1-22 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/318244>

Trakuş. (bilinmeyen tarih). "İspinoz" Erişim adresi: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=%DDspinoz

Trakuş. (bilinmeyen tarih). "Kızılgardan" Erişim adresi: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=K%FDz%FDlgerdan

Trakuş. (bilinmeyen tarih). "Küçük Ağaçkakan" Erişim adresi: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=K%FC%E7%FCk%20a%F0a%E7kakan

Trakuş. (bilinmeyen tarih). "Leş Kargası" Erişim adresi: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=Le%FE%20kargas%FD

Trakuş. (bilinmeyen tarih). "Saksağan" Erişim adresi: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=Saksa%F0an

Trakuş. (bilinmeyen tarih). "Serçe" Erişim adresi: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=Ser%E7e

Trakuş. (bilinmeyen tarih). "Sığırcık" Erişim adresi: https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=S%FD%F0%FDrc%FDk

Trakuş. (bilinmeyen tarih). "Yeşil Papağan" Erişim adresi:
https://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=Ye%FEil%2Opapa%FOan

Walljasper, J. (2015) Hakikaten neymiş bu müşterekler. Müştereklerimiz: paylaştığımız her şey. S. 20-26. İstanbul: Metis

WWF- Türkiye, (bilinmeyen tarih). 101 odak tür. 2.04.2022 tarihinde
<https://www.turkiyenincani.org/turkiyedekidurum/101odaktur/> adresinden erişildi.

Validebağ (belirtilmemiş tarih) Anıt ağaçlar. 27.03.2022 tarihinde
<http://www.validebag.org/page/29/anit-agaclar.html> adresinden erişildi.

Vâlîdebağ'da 'çılgın proje' protestosu. (2014, 26 Şubat) Gazete Kadıköy. 25.03.2022 tarihinde
<https://www.gazetekadikoy.com.tr/gundem/validebag039da-ilgin-proje039-protestosu> adresinden erişildi.

Vâlîdebağ Gönüllüleri [validebagGonull]. (2021, 25 Haziran). Duygularımızı nasıl anlatsak bilemiyoruz. 2018 yılında Vâlîdebağ Gönüllüleri Derneğimizin açtığı davada millet bahçesi dahil hiç bir yapılaşma yapılamaz yürütme durdurma kararı alındı. Kısacası millet bahçesi dahil koruya en ufak bir çivi bile çakamazsınız! Biz Kazandık [Tweet]. Erişim adresi:
<https://twitter.com/validebagGonull/status/1408373280399110147?ref>

*Vâlîdebağ'ın eski fotoğrafları Vâlîdebağ Gönüllüleri arşivinden alınmıştır.
Arşivlerini bize açtıkları için teşekkür ederiz.*

Vâlîdebağ ile Bağ Kurmak

